

INFORMASJON FRA RIKSARKIVAREN

Tema: Tinglysing
 En ny landsmann i arkivene
 Kvenskspråklige dokumenter

erkjender herved at være bleven

skyldig

som

[arkiv]magasinet

Arkivmagasinet er Arkivverkets faglige tidsskrift og retter seg mot et bredt, historieinteressert publikum. Arkivmagasinet skal være et orienterende og debattskapende tidsskrift som medvirker til å utbre kunnskap om arkivenes egenart og deres viktige rolle i samfunnet.

Arkivmagasinet ønsker å stimulere til økt interesse for og bruk av arkivmateriale i Riksarkivet, statsarkivene og Samisk arkiv.

Redaktør

Leif Thingsrud

I redaksjonen

Nina Hveem Carlsen, Knut Johannessen, Per Kristian Ottersland, Hege Brit Randsborg og Lisabet Risa

Reprofoto

Odd Amundsen, Riksarkivet
Ivar Fjeld, Statsarkivet i Hamar

Redaksjonens adresse

Riksarkivet, se bakre omslag

Design

Agendum See Design

Grafisk produksjon

07 Gruppen AS

Trykk

07 Gruppen AS
ISSN 0801-5449

Bidrag til neste nummer må være i redaksjonen før 10.04.2008.

Løssalg: kr 40
Årsabonnement (3 nr.): kr 100
Offentlige institusjoner, museum o.l.: gratis
Opplag: 3200

Giro: 7874.06.45802

Forsidebilde:

Skjerven gård i Maridalen. Foto: Hege Brit Randsborg, Riksarkivet. Panterregistersiden for Skjerven gård. Original i Statsarkivet i Oslo (Aker herredsskriverembete, Panterereg. I 28) – utsnitt.

Indre omslag:

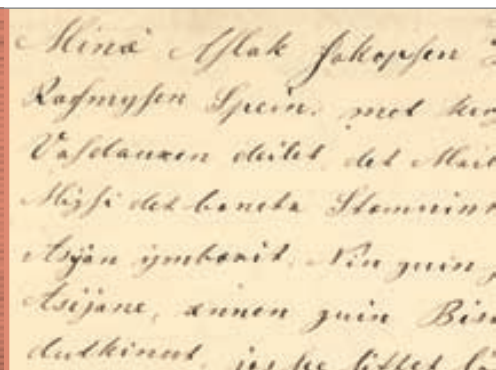
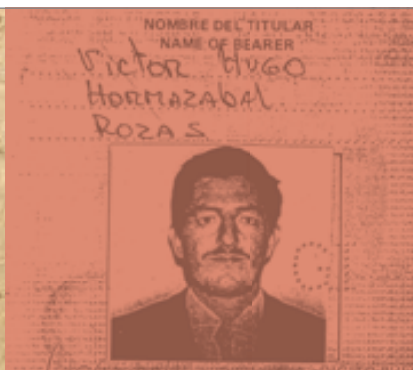
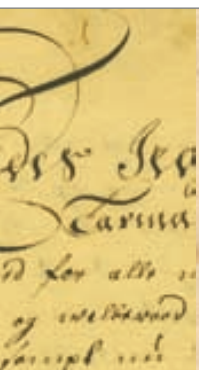
Avlyst panteobligasjon. Original i Statsarkivet i Kongsberg (Larvik byfogdembete) – utsnitt

6 "Til Almenhedens Kundskab"

Innhold

11 Skylddelinger og skjøter

27 En ny landsmann i arkivene

33 Kvenskspråklige dokumenter
i Statsarkivet i Tromsø

TEMA: TINGLYSING

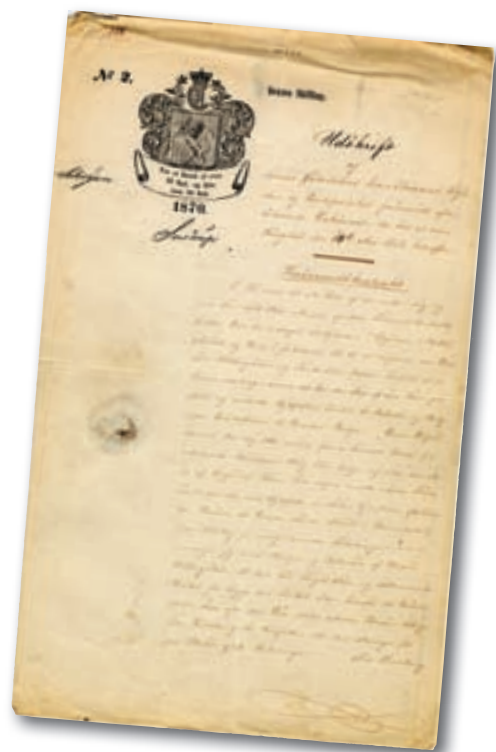
- 6 "Til Almenhedens Kundskab" – Tinglysingsmaterialet som historisk og rettsleg kilde
- 11 Skylddelinger og skjøter
- 15 Utskiftingene: Grunnlaget for det moderne landbruket
- 18 "Vi Gamle forbeholder os for vores Levetiid ..."
– Føderådskontraktene forteller
- 20 "Tro, hørig og lydige" – Husmannskontrakter fra Stor-Elvdal
- 23 Les det på tinget!
- 25 Tinglyste dokumenter ut på nettet

KULTURELT MANGFOLD

- 27 En ny landsmann i arkivene
- 33 På sporet etter kvenskspråklige dokumenter i Statsarkivet i Tromsø

FASTE SPALTER

- 38 Arkiv – helt enkelt: Arkivenes hellige treenighet
- 39 Notiser
- 40 Krøniken
- 42 Kalender

20 "Tro, hørig og lydige"
– Husmannskontrakter fra Stor-Elvdal

Dei eldste skipreidetingbøkene i landet finn vi i arkivet etter sorenskrivaren i Jæren og Dalane og sorenskrivaren i Ryfylke. Dei to protokollseriane går tilbake til 1613 og 1616. Vi skulle tru tinglysing av kjøpebrev eller skøyte var viktig for alle sjølveigarbønder, og at det er denne type dokument som fyller dei eldste tingbøkene. Slik er det ikkje.

Det er likevel grunn til å tru at bøndene skreiv skøyte når dei selde og kjøpte jord. Men det vart ikkje vanleg å tinglysa desse før utpå 1600-talet.

Innførslane i tingbøkene er kortfatta, gjerne eit par linjer med namn på kjøpar og seljar, namn på garden, skyld, kjøpesum og dato. Vitna er ikkje nemnde. Namna deira finst i dei langt meir omfattande originalskøyta saman med segla som viser bumerka deira.

Den eldste, kjente innførselen av eit tinglyst skøyte finn vi i tingboka for Ryfylke. På skipreidetinget i Årdal 17. februar 1618 tinglyste Knut Villumson på Sigmundstad i Årdal eit pergamentdokument som var skriva på Leiranger i Nedstrand 11. sept. 1592. Dette var eit

makeskifteskøyte mellom Åge Bjelke til Austrått og ekteparet Peder Olsen og Karine Jakobsdotter på Leiranger. Makeskifteskøytet fortel at Karine og Peder fekk fire gardar eller gardpartar i Ryfylke av Bjelke i 1592, medan Bjelke overtok 3 gardar eller gardpartar av odelsgodset til Karine. I 1618 var både Åge Bjelke og Peder Olsen døde og Knut Villumson gift med Karine. Ekteparet fann det nok tryggast å tinglysa makeskiftet frå 1592.

Bakgrunnsbildet:
Original i Statsarkivet i Stavanger (Ryfylke sorenskrivarembete, tingbok nr. A 1b, 1617–1618).

Fra [red]aksjonen

Etter at kirkebøkene nå er lagt ut på Digitalarkivet, er uten tvil tinglysingsmaterialet de mest brukte arkivsakene i statsarkivene. Her finner vi de viktigste kildene som forteller om rettigheter til gard og grunn flere hundreår bakover i tid. Opplysningene brukes flittig av bygdebokskrivere og andre lokalhistorikere, eiendomsmeglere og kommunenes tekniske etater. I tillegg kommer et stort antall privatpersoner som har uavklarte forhold med naboer. Mindre kjent er det at tinglysingsmaterialet også inneholder opplysninger om ektepakter, eierforhold til skip og mye annet.

I løpet av 2008 og 2009 vil alt tinglysingsmateriale som finnes i statsarkivene, bli lagt ut på internett. Dette gjøres for å skåne de gamle protokollene for slitasje og for å frigjøre tid i statsarkivene til andre oppgaver, men også av hensyn til brukerne. De vil kunne hente ut opplysningene på sitt eget kontor eller i egen stue, og det helt gratis. Det nyere materialet må de fortsatt kjøpe fra Statens kartverk.

Vi må også ta vare på kildene til dagliglivets og kulturlivets historie, ikke minst fra vår egen tid, hvor kulturytringer er i stadig endring. 2008 er proklamert som "Mangfoldsåret". Dette går ikke bare på integrering av nye kulturelle uttrykk i vår hjemlige jord, men også på at vi skal bli mer bevisst det mangfoldet vi har hatt her i landet i lengre tid. Arkivmagasinet vil markere Mangfoldsåret med artikler om forskjellige typer mangfold i de tre numrene av bladet som kommer ut i løpet av året.

Liv Thorsrud

Brudebilde. Foto: Mia Green, Haparanda. Original i Riksarkivet (PA 569 Oscar Andersen, Fa-4) – utsnitt

Skjerven gård. Foto: Hege Brit Randsborg

DS Pasvik. Foto: Brundtland, Bergen. Original i Riksarkivet (PA 383 AS Sydvaranger, U-36_5).

”Til Almenhedens Kundskab”

Tinglysingsmaterialet som historisk og rettsleg kjelde

Tinglysinga er ei av våre eldste juridiske ordningar. Den har ei historie som strekker seg langt meir enn 1000 år attende i tid. Gjennom tinglysinga skal det sikrast at det er kjent kven som er eigar av fast eigedom, kven som har pant, og kven som elles har rettar i eigedommane. Men om ordninga er gammal, har funksjonen, innhaldet og formene endra seg.

Frå dei eldste kjeldene våre ser vi at alle frie menn i Noreg hadde plikt til å møte på ”tinget”, kalla ”bygdeting” eller ”allting”. Sjølve ordet ”ting” tyder ”forhandling” – å tinge – eller ”forsamling”, og både ordet og funksjonen var vanleg i heile Nord-Europa. På tinget skulle dei dømme i dei tvistane som vart tekne opp, eller oppnemne lagrettemenn til nemndene som skulle dømme i sakene. Der skulle lovene, som i den eldste tida eigenleg var ei samling med domsavgjerder, lesast opp, for å sikre at alle kjende dei. Etter lesinga skulle dokumenta reknast å vere komne ”til Almenhedens Kundskab”. Tinget var òg det lokale styringsorganet, der bindande vedtak for lokalsamfunnet skulle fattast.

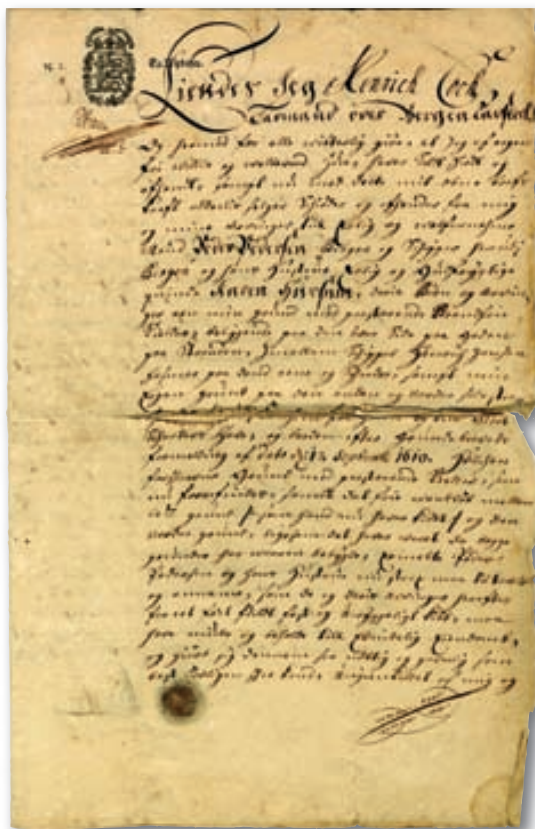
Det er rekna med at sal av fast eigedom frå først av fann stad på eigedommen som vart overdregen, og med vitne til stades. Det vert fortalt at ordet ”skøyte” skriv seg frå den gong handlinga var å ta ein jordklump frå eigedommen som skulle seljast, og legge den i fanget, ”skjødet”, på den nye eigaren! Men det vart tidleg tinget som vart rette staden for

å gjere privatrettslege avtaler om fast eigedom. Lenge var det slik at sjølve avtalen skulle gjerast med heile tingallmugen som vitne. Men det var ikkje alltid så lett i praksis. Etter kvart vart det nok at avtalen vart kunngjort på tinget – han vart ”tinglyst”. Tilsvarande skulle Kongen også få sine påbod og kunngjeringar publiserte på tinget. Når noko var lese opp på tinget, med ”heile allmugen” til stades, var det mange som kunne vitne om det som hadde skjedd. Men folk har avgrensa levetid, og spørsmålet om skriffesting av handlingane kom opp.

Den 16. august 1590 kom det ei forordning om framgangsmåten for pådømming av saker i Noreg. Tinget skulle framleis ha sin viktige plass, og ”den menige allmuge” var framleis pålagd å møte fram. Frammøteplikta vart ikkje avskaffa før i 1687 med Kristian 5.s Norske Lov. Men på 1590-talet vart det gjort gjennomgripande endringar i måten tinget vart halde på. Den 31. juli 1591 kom forordninga om svorne skrivarar, som skulle vere til hjelp på tinga. Etter kvart vart det desse skrivarane som

AV STATSARKIVAR YNGVE
NEDREBØ, STATSARKIVET
I BERGEN

Originalskøyta der lagmann Henrich Coch 20. januar 1692 skøyte over grunnen sin med brannfri kjellar, på øvre sida av gata på Stranden, til Peder Pedersen og kona hans. Original i Statsarkivet i Bergen, Dokumentsamlinga.

tok over viktige funksjonar frå allmugen. Skrivaren vart først meddommar, og med tida hovuddommar.

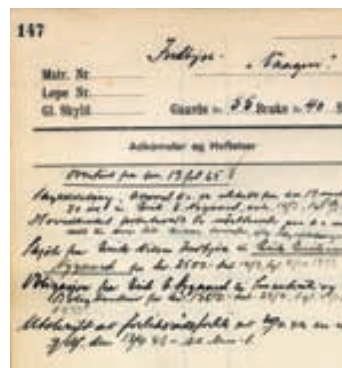
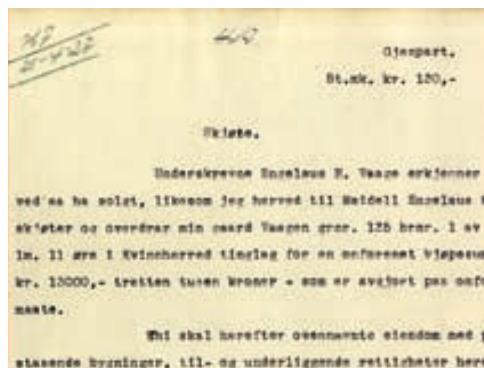
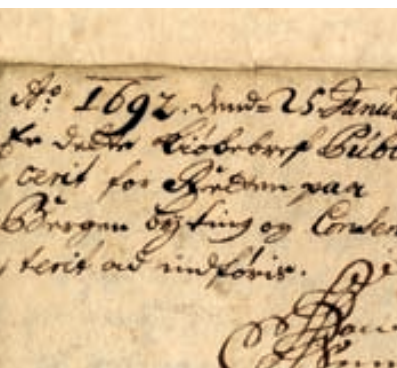
Bygdetinget vart normalt halde for ei skipreie eller eit tinglag for seg. Lenge var det tre tingsamlingar i året: vårting, sommarting og haustting. Dei kunne også kallast saking eller skatteting. Fire-fem månader kunne vere lenge å vente på å få opp ei sak, men saker som gjaldt liv, ære eller fred skulle ein frå 1735 kunne få opp på særskilte ekstrating. Seinare vart dette utvida til også å gjelde gjesterettssaker og vekselsaker. Gjesterett vart sett når den eine parten i ei tvistesak var framand i jurisdiksjonen. Då skulle saka reisast så raskt råd var, for at den framande, "gjesten", ikkje skulle måtte vente, eller måtte vende attende seinare for å få opp saka.

Saker som gjaldt grenser eller andre eigedomstvister kunne det nokre gonger vere nødvendig å handsame utanfor rettssal, som åstadsaker. Dei måtte også gå for ekstrarett. Men fire-fem månader var også lenge å vente på å få tinglyst ei sak, og frå 1797 vart det innført månadsting. Då var det på skrivaren sitt kontor "tinglysinga" skjedde. Frå å ha vore ei reint munnleg ordning, hadde tinglysinga i realiteten vorte reint skriftleg. Utviklinga har halde fram. Det vart vanleg å ha tinglysing eit par gonger i månaden i mindre tinglag, men på nesten alle virkedagar i dei større. Frå 1936 vart terminologien og tinglygingsordninga endra. No skulle dei tinglyste dokumenta *dagbokførast* ved innlevering (godkjenning), og deretter *grunnbokførast* i registeret. Tinglysinga vart frå da av utført fortløpande kvar arbeidsdag.

Tingbok og pantebok

I 1550 kom det pålegg i Danmark om føring av tingbøker med referat av det som hadde gått føre seg på tinget. Tilsvarande pålegg kom i Noreg i 1633. Det var frå Tyskland inspirasjonen til tinglyssystemet var henta. Gjennom det sterke tyske nærværet i Bergen hadde ein alt lenge kjent til, og langt på veg praktisert dei tyske ordningane. Tingbøker skulle førast både ved under- og overrettane (lagmannen), og tinglysing kunne skje for begge instansar, men det var for underrettane (sorenskrivar og byfut) storparten av tinglysingane fann stad.

Tingboka var lenge den einaste protokollen skrivaren førte, og der vil ein då finne opplysningar om alle typar forretningar som var oppe på tinget: rettssaker, tinglysingar og tingsvitne. Dokumenta som var tinglyste, fekk påteikning om at dei var publiserte, og det vart teke inn ein ekstrakt av dei i tingboka. Men ut over opplysning om at dokumentet hadde vore lese på tinget, og kva dokumentet gjaldt, kan ein ikkje lese stort ut av ekstrakten. Krav om eigne skøyte- og pantebøker kom alt i 1632 i Danmark, og det vart gjenteke

i 1643, men kravet vart i liten grad etterlevd i Noreg. Det vart teke opp att i Kristian 5.s Norske Lov i 1687. Dei tinglyste dokumenta skulle "Ord fra Ord indføres". Men det tok framleis tid før påbødet vart etterlevd alle stader. For storparten av sorenskrivararkiva tek rekkene av pantebøker til i løpet av første halvdel av 1700-talet. Ikkje alle dokument vart tekne inn i pantebøkene i full tekst. Forretningar som alt var førde i andre offentlege protokollar, til dømes eksekusjonar eller skifte, vart det normalt berre teke inn ein ekstrakt av, eller skrivaren gav berre ei tilvising i panteboka om kvar ein fann sjølve teksten.

Tingboka har med andre ord endra funksjon mange gonger. Frå først av var ho den einaste protokollen hos sorenskrivaren med heile spekteret av forretningar. Så vart ho brukt berre for "tingsaker" (sivile saker) og tinglysing. Etter 1927 vart tingboka berre brukt til saker etter "gammal ordning", saker som var reist før omlegginga av rettgangsmåten i sivile saker 1. juli 1927, og til tinglysing. Frå 1936 av var tingbøkene berre tinglysdagbøker.

Frå panteregister til grunnbok

Grunnen til at dei tinglyste dokumenta skulle førast inn i bøker i full tekst, var sjølvstakt at dei skulle kunne finnast att, kontrollerast og brukast. Dette var viktig når dokumenta gjaldt vilkåra for

pantsetjing. Men med eit aukande tal på slike dokument vart det vanskeleg å halde oversikt. Og då kunne ein ikkje garantere mot "Svig og Falskhed" og doble pant. Mange sorenskrivarar hadde difor laga seg pantebokregister. I forordninga om pantebøker 7. februar 1738 vart det gjeve pålegg til alle skrivarane om å ordne seg med alfabetiske register over dei tinglyste dokumenta. Desse registra femna heile sorenskriveriet. Skrivarane skulle utferdige panteattestar over fast eigedom til alle som bad om det. Skulle panteattesten ha meining, måtte den vise til alle heimlar og pant på eigedommen.

Eit alfabetisk register var betre enn ikkje noko register i det heile, men det var likevel tungvint å skulle bla seg gjennom side etter side på leiting etter det som gjaldt ein bestemt eigedom. Løysinga vart å knytte seg til *matrikkelen*, systemet som frå 1660-åra hadde vore brukt til å halde orden på skattlegginga av fast eigedom i Noreg. Matrikkelen hadde systematisert alle eigedommane på landsbygda utanom Finnmark, og ved å legge den same systematikken til grunn for registeret over tinglyste dokument, vart det mykje lettare å halde oversikta over kven som var eigarar, og kven som hadde pant i kvart bruk. Desse registra vart kalla "real"-register, og dei vart tekne i bruk frå rundt 1780. Dei var som matrikkelen ordna etter skipreide eller tinglag, seinare etter kommune.

Påteikning på originalskøyte frå lagmann Henrich Coch om tinglysing på Bergen byting 25. januar 1692, og opplysning om at skøyta er innført i Bergen pantebok for 1692, fol. 18. Original i Statsarkivet i Bergen, Dokumentsamlinga.

Frå 1926 av var mange av dei tingesne dokumenta maskinskrivne kopiar. Her er det skøyta på gnr. 135/1 Vågen i Kvinnherad, datert 28. mars og tinglesen 25. april 1927. Original i Statsarkivet i Bergen (Sunnhordland sorenskriverembete pantebok II.B.e. 42, fol. 412).

Vågen, bruk 40 av garden Innbjøa vart skyldsett i 1933, og fekk då eige panteregisterblad. Original i Statsarkivet i Bergen (Sunnhordland sorenskriverembete II.A.i. 1 panteregister Ølen, fol. 147).

Det alminnelege vartinget for Opdal skipreide i Sunnhordland vart halde på Beltestad 26. mars 1664. På tinginget vart det publisert eit kongeleg skattebrev og både Ludvig Rosenkrantz og lagmann Hans Hansen let tinglyse skøyter. Original i Statsarkivet i Bergen (Sunnhordland sorenskriverembete I.A. 11, tingbok 1664, fol. 16b).

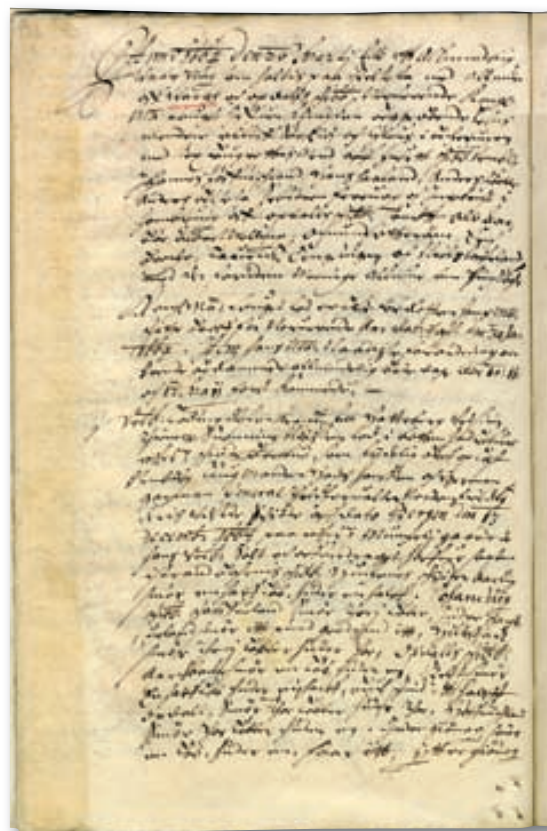
Frå først av var det heile matrikelgarden som fekk ei eller fleire sider i dette registeret, men ved neste generasjon realregister vart kvart enkelt bruk ståande for seg med eiga side. Sidan 1780 har det vorte laga 4-5 nye generasjonar med panteregister. Ved kvar slik konvertering har meininga vore berre å ta med dei dokumenta som framleis var gyldige. Arbeidet med desse konverteringane har vore omfattande, og det har teke lang tid. Frå 1936 vart det gyldige innhaldet i panteregisteret i faste protokollar ført over til ei grunnbok på lausblad, og sidan 1989 har grunnboka vore elektronisk.

Ikkje alle tinglyste handlingar kunne knytast til fast eigedom. I prinsippet kunne alt leverast til tinglysing. Det kunne vere pantsetjing av skip, avtaler om lausøyre, testament, ektepakter eller lysing i kull og kjønn. Slike dokument vart ikkje fanga opp av realregisteret. For desse vart det frå 1860 oppretta personalregister, ordna alfabetisk etter førenamn eller slektsnamn, eller etter skipsnamn.

Avlysing eller sletting er ein viktig del av tinglysingssystemet. Eit dokument som ikkje lenger er aktuelt, avdi obligasjonen er innfridd, det er kommen ny eigar, eller der kårtakaren er død, skal ikkje framstå som gyldig lenger. Ved avlysinga vart dokumentet som skulle slettast, lese opp, og det vart deretter streka over i panteboka, med merknad i margen om når avlysinga fann stad. Tilsvarande skjedde i panteregisteret. Ved konvertering av panteregisteret skulle desse avlyste dokumenta ikkje verte tekne med, og dei skulle heller ikkje med på panteattestane.

Kvifor tinglyse?

I den eldste tida skulle tinglysinga sikre at det var vitne til transaksjonar. Seinare var det omsynet til tredjepart som vart det viktige ved tinglysinga. Alle skulle ha lett tilgang til pålitelege opplysningar om kven som var eigar, og kven som hadde pant i fast eigedom.

Det har aldri vore noko krav frå det offentlege om at skøyter eller pantedokument skal tinglysast. Men ut over på 1800-talet vart tinglysing rekna som viktigare, og det kom pålegg om tinglysing av fleire typar dokument. Lov av 28. mai 1845 om delings- og skyldsettingsforretningar kravde i §1 at alle slike skulle tinglysast: "ordlydende bliver at indføre i Skjøde- og Pante-Protokollen". Tilsvarande vart det i lov om "Jords og Skovs Udskiftning af Fællesskab" av 12. oktober 1857 kravd i § 9 at alle utskiftingar skulle "læses ved første eller andet Thing, efterat de ere vedtagne, samt ordlydende indføres i vedkommende Jurisdictionprotocol".

Det var reglar om tinglysing i mange ulike lover, men ingen norsk tinglysingslov. I siste del av 1800-talet vart det retta mykje kritikk mot heile det norske tinglysingssystemet. Ikkje minst var

Panteregeteret har oversikt over eigarar, med tilvising til tinglyste heimelsdokument, og korte ekstraktar om kva kvart dokument fortel. Original i Statsarkivet i Bergen (Panteregeter Bergen 14. rode nr. 12-14. Byfogd og byskriver i Bergen III.A.d.A. 3).

det mangelen på kontroll som vart framheva som problematisk. Sorenskrivaren hadde ikkje rett til å nekte tinglysing: ”Kven som helst kunne få tinglyst kva som helst – om ein kvar eigedom”. Det var faktisk langt vanskelegare å få sletta eit tinglyst dokument, for då skulle skrivaren kontrollere om det var høve til å avlyse dokumentet. Etter det norske systemet hadde panteregisteret verken positivt eller negativt truverde. Det positive truverdet vil medføre at ein kan stole på gyldig innhald i eit kvart tinglyst dokument. Det negative truverdet vil seie at tredjepart ikkje vil vere bunden av dokument som ikkje er tinglyste.

Frå bygdetinget til Brønnøysund og Hønefoss

Frå slutten av 1800-talet kom det til reformering av tinglysingssystemet i Tyskland, og Sverige og Danmark følgde etter. Dette førte til at det vart sett i gang arbeid med ei norsk tinglysingslov. Den vart i det meste bygd over den danske.

Tinget mista sin funksjon ved Tinglysingslova av 7. juni 1935. No vart tinglysinga eit reint registrerings- og kontortiltak. Men tinglysinga skulle no ha både positivt og negativt truverde. Dommaren fekk plikt til å undersøke om dokumentet som var innlevert, oppfylte dei formelle krava, og om den som skreiv under dokumentet hadde faktisk råderett.

Tinglysingslova omfatta ikkje berre fast eigedom, men og kraftleidningar, lausøyre, motorvogner, båtar og ektepakter. Men i løpet av åra som har gått, er alle dei andre skilt ut. Storparten av dei er no å finne i Brønnøysundregistra. Registeret og dokumenta over dei faste eigedommane står attende.

Frå 29. oktober 2007 er all tinglysing som gjeld fast eigedom i Noreg samla hos Statens kartverk i Hønefoss. Med det var prosessen med å overføre oppgåver og arkiv frå 87 lokale domstolar fullført. Dette er resultat av eit vedtak i Stortinget i juli 2002. Gjennomføringa vart sett i gang frå mars 2004. Statens Kartverk har no fått overført om lag 90 000 pantebøker og 480 arkivskap med tinglyste dokument.

Frå april 2007 var det slutt på å lage nye pantebøker på papir. Dei dokumenta som no vert tinglyste, vert skanna og berre tekne vare på i elektronisk versjon, eller dei kan vere elektroniske alt ved tinglysinga. Eit pilotprosjekt med elektronisk tinglysing vart sett i drift frå våren 2007. Det er knapt grunn til å tvile på at dette om nokre år vil vere den vanlege tinglysingsmåten.

Skylddelinger og skjøter

Skylddelingsforretninger eller målebrev er blant de mest etterpurte kildene i statsarkivene. Grunnen er at disse inneholder viktig informasjon om eiendommene til mange nordmenn. Dette er informasjon som svært ofte har juridisk gyldighet også i dag. Skjøter eller hjemmelsdokumenter er ikke så etterspurte som skylddelingsforretningene. Disse dokumentene kan imidlertid også inneholde historisk interessante opplysninger utover hvem som var hjemmelshavere til eiendommene bakover i tida.

AV ROGER TRONSTAD,
FØRSTEARKIVAR, STATS-
ARKIVET I KRISTIANSAND

Opprinnelig var skyld et uttrykk for en jordeiendoms leieverdi. Skylda ble grunnlaget for betaling av landskyld og bygselavgifter. Fra 1600-tallet fungerte skylda også som grunnlag for utligning av skatt. I prinsippet utgjorde skylda ca. 1/6 av årlig avkastning på gården. Skyldverdien er altså noe annet enn eiendomsverdi i betydning salgsverdi eller kjøpesum. Skylda kan heller ikke automatisk omregnes til pris eller til areal.

I Norge var det to store matrikkelrevisjoner på 1800-tallet. Den første ble avsluttet i 1836. Resultatet ser vi best i den trykte matrikkelen av 1838. Da ble eldre skyldtyper av ulike slag, som korn, smør, skinn, fisk osv., omgjort til enheter i det gjeldende pengesystemet, og disse ble felles for hele landet. De nye verdiene ble kalt skylddaler, skyldort og skyldskilling. I 1860-årene begynte en ny matrikkelrevisjon. Denne resulterte i matrikkelen av 1886. Fra da av ble skylda regnet i skyldmark og skyldøre. Dette systemet ble stående helt til slutten av 1900-tallet.

Nye gårder ble skyldsatt

På 1600- og 1700-tallet ble skylda for eiendommene stort sett fastlagt i forbindelse med utarbeiding av matrikler. Men etter hvert ble det vanlig med egne forretninger og dokumenter som blant annet inneholdt vurderinger av skylda.

La oss tenke oss følgende: Ola Pedersen ryddet en gård i 1770. Den besto av våningshus og flere uthus, innmark og utmark. Hvis gården ble ryddet i allmenning, innebar det en økning av matrikkelen, dvs. et nytt eller økt skattegrunnlag for staten. Da sørget det offentlige for at det ble holdt en skyldsetningsforretning etter seks år. Der skulle man beskrive grensene og sette en skyld på eiendommen. Det var sorenskriveren og seks skjønnsmenn som skulle utarbeide skyldsetninger. Bestemmelser om dette finnes blant annet i Kristian 5.s Norske Lov 1687 og i en forordning fra 1746. I sistnevnte bestemmelse står det at skyldsetningsdokumenter skulle sendes inn til Rentekammeret.

Det finnes en del slike dokumenter i lens- og amt-mannsarkivene i statsarkivene og i fogderegnskapene i Riksarkivet. Men noen skyldsetningsforretninger ble også skrevet inn i sorenskriverens tingbøker og ekstraretsprotokoller. Dette var vanlig praksis i første halvpart av 1800-tallet. Disse protokollseriene finnes i statsarkivene.

Gårddeling ga skylddeling

Nå kan vi videre forestille oss at i år 1800 bygde yngste sønnen, Hans Olsen, våningshus og uthus et steinkast unna de opprinnelige bygningene, men innenfor gården. Storebroren Peder Olsen ble boende på det eldste bruket. Plassen til Hans var ikke det offentlige så interessert i, for den lå jo innenfor Peder sin eiendom og tok dermed ikke noen ny bit av allmenningen.

Derimot kan vi nå tenke oss at Peder og Hans bestemte seg i 1825 for å få en formell deling av eiendommen i to matrikulerte bruk, slik at hver av de to brødrene fikk både bygninger og mark liggende under sin egen eiendom. Da trengte de hjelp av det offentlige til å utarbeide et dokument. De måtte rekvirere en skylddeling. Sorenskriveren og skjønsmennene kom, gikk opp grensa mellom de to brukene, fordelte skyldverdien og satte opp et skylddelingsdokument. Det var altså ikke bare grunnen som ble delt, men også skylda.

Vi kan si at en skylddelingsforretning er en handling som nedfelles i et dokument, der man beskriver hvordan en fast eiendom oppstod rent formelt, det vil si hvordan og når den ble skilt ut fra en eldre eiendom. Dokumentet forteller ikke nødvendigvis noe om når grunnen ble ryddet, tatt i bruk eller bebygd. I eksemplet ovenfor ventet brødrene 25 år med å etablere det nye bruket formelt. Av og til ventet man mye lenger, av og til kortere. I noen tilfeller ble det ikke foretatt en skylddelingsforretning i det hele tatt. Flere eiendommer kunne også bli utskilt samtidig, med andre ord i en og samme skylddelingsforretning.

Skjøte på Benestad og Sukkestøl i Randesund datert 17.01.1637. Original i Statsarkivet i Kristiansand (D/0028 Gardsarkiv Benestad, Randesund).

Trakk opp grenser og fordelte rettigheter

Den ene typen opplysninger i skylddelingsdokumentene er grensebeskrivelsen. Den forteller hvor delinga foregikk, med andre ord hvor grenselinja mellom de to brukene skulle gå. Beskrivelsen kan riktignok ofte være kortere eller mer unøyaktig enn det som er til hjelp for folk i dag. Hvis en del av grensa for det nye bruket var den samme som for det opprinnelige, ble den gamle grenselinja vanligvis ikke beskrevet. Da var den forutsatt å være kjent.

En annen opplysning er hvor stor skyldverdi hvert av de to brukene skulle ha. Hvis den opprinnelige eiendommen hadde en skyld på f.eks. 2 huder, fikk de en ny skyld på 1 hud hver hvis brukene hadde jevnstor avkastning.

For det tredje kan skylddelingsdokumentene inneholde beskrivelser og bestemmelser om rettigheter og eventuelle heftelser. Det kan for eksempel stå at det ene bruket skulle ha rett til å benytte en vei over det andre. Andre typer rettigheter kunne gjelde hogst, beite, seter, fiske, jakt, båtplass, naustplass, kvernefall eller annet. I andre halvpart av 1800-tallet og ut gjennom 1900-tallet hender det av og til at skylddelingsforretningene også omfatter karttegning.

Matrikkelen av 1838 innførte nytt matrikkelnummer for hele gården og løpenummer for hver eiendom. Matrikkelen av 1886 innførte gårdsnummer og bruksnummer. Det eldste bruket på en matrikkelgård fikk vanligvis bruksnummer 1. Det neste bruket fikk nummer 2 osv. I de tilfellene der et bruk er flere hundre år gammelt, sier vi gjerne at det er et gammelt ”hovedbruk”. Da eksisterer det som regel ikke noe offentlig skylddelingsdokument for dette. Det er sjelden vi finner skylddelingsdokumenter som er eldre enn fra 1815. Av og til finnes det forretninger for tida 1815–1845. For eiendommer som er etablert formelt etter den tid, finnes det som regel et tinglyst skylddelingsdokument.

I eldre tid, som på 1600-tallet, behøvde en ikke dele en eiendom formelt i enkelte bruksparter, selv når man ville selge en skyldpart. Dermed finnes det få delingsdokumenter fra før 1700-tallet. Men ved forordning av 18.12.1764 ble det bestemt at det skulle holdes offentlig grenseoppgang og verditaksering i forbindelse med salg.

Panteboka tok over etter tingboka

Sorenskriveren førte som regel dokumentet inn i tingboka eller i ekstrarettsprotokollen inntil 1845. Som en følge av lov om delings- og skyldsetningsforretninger av 28.05.1845 finner vi normalt ikke lenger slike forretninger i tingbøker eller ekstrarettsprotokoller, men i stedet i pantebøkene.

Når det var holdt skylddeling, fikk fogden beskjed. Han registrerte dette i matrikkelkassabøkene til bruk for korrekt skatteutligning på de enkelte eiendommene. Skylddelingsdokumentene fra før ca. 1880 er skrevet med gotisk håndskrift. Siden de inneholder opplysninger som ofte har gyldighet i dag, bruker statsarkivene å skrive av slike dokumenter. Opplysninger om grenser og rettigheter finnes også i andre arkivserier.

Skjøter ga hjemmel og rettigheter

Et skjøte er et dokument som enten overfører eiendomsretten til fast eiendom fra en eier til en annen, eller som bekrefter at slik eiendomsovergang allerede følger av en kjøpekontrakt eller en makeskiftekontrakt. Ved salg av fast eiendom hendte det at partene først skrev en kjøpekontrakt, men det er heller sjelden at dette dokumentet ble tinglyst. Skjøtene er vanligvis tinglyst. Disse er innført i pantebøkene tilbake til 1600-tallet. Allerede den gang kom det bestemmelser om tinglysing av skjøter.

Grunnbokshjemmel til fast eiendom kunne en få ikke bare ved tinglyst skjøte fra eier. Det var for eksempel ikke uvanlig å få auksjonsskjøte på eiendommer i dødsbo, eller på eiendommer som ble

tvangsolgt. Man fikk da skjøtet fra arvingene i dødsboet, eller fra auksjonsforvalteren. Arvinger kunne få hjemmel også ved tinglyst skiftebrev.

Innholdet i skjøtene er som regel følgende: eiendommens betegnelse, selgerens navn, kjøperens navn, kjøpesum og eventuelle rettigheter og heftelser. Vanligvis er skjøtet skrevet eller signert av den som overdro eiendommen. Noen ganger står også kjøpers underskrift, og av og til står vitneunderskriftene som bekreftelse på selgers underskrift. Vitnene måtte være enten en advokat/prokurator, en offentlig tjenestemann eller to uavhengige vitner som ikke var i nær familie med selger eller kjøper. En sjelden gang kan vi også finne grensebeskrivelser i skjøtene. Skjøter fra 1700- og 1800-tallet inneholder ofte henvisning til forrige skjøte, altså til når og hvordan selgeren hadde ervervet eiendommen i sin tid.

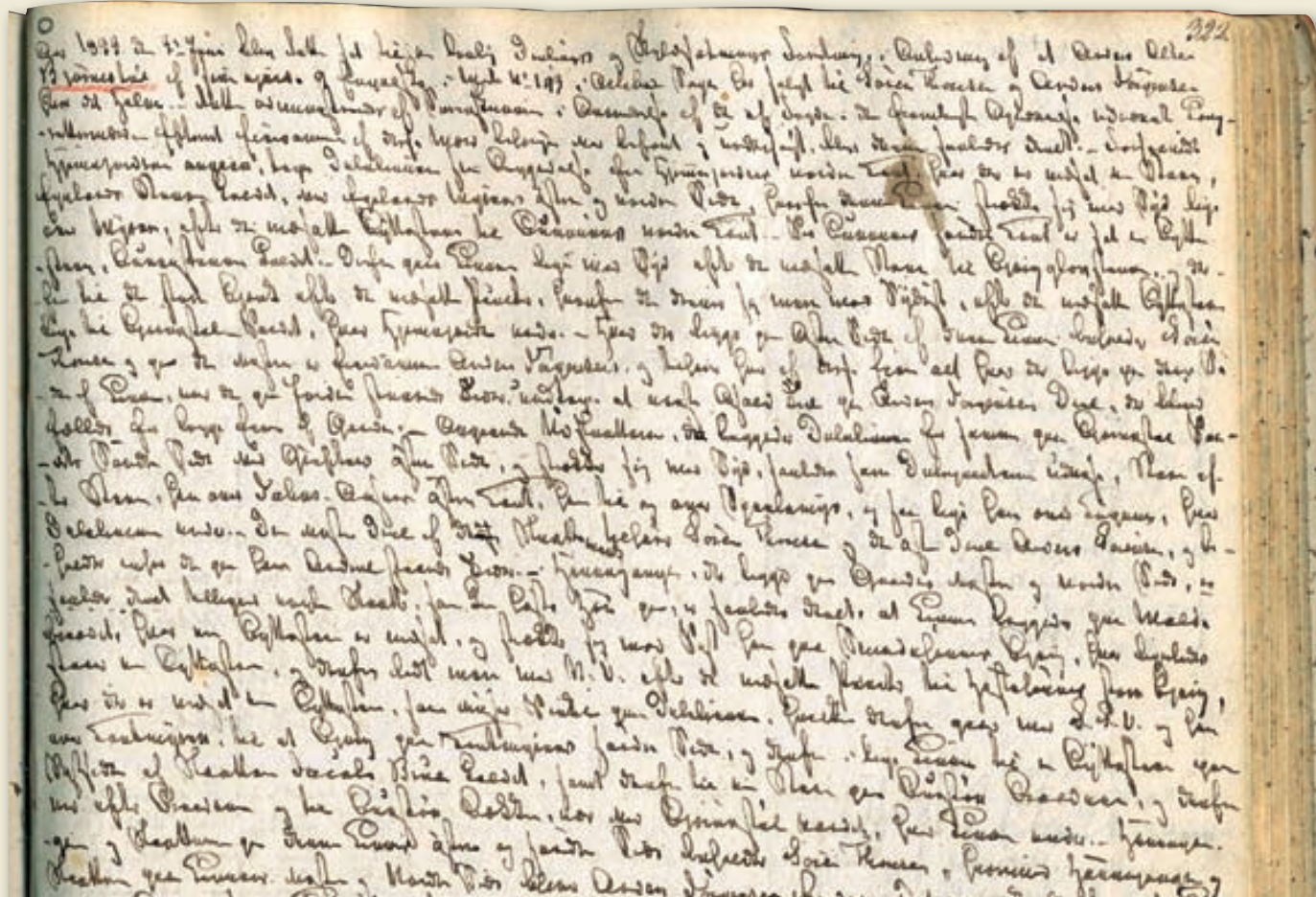
Som regel finner vi alle skjøter i pantebøkene. Av og til kan det ha eksistert et overdragelsesdokument som ikke ble tinglyst, for eksempel en kjøpekontrakt. Disse kan finnes i private arkiv, men normalt ikke i de offentlige arkivene i statsarkivene. Det hender også at overdragelsen skjedde innen familien uten at noe dokument ble skrevet.

Det finnes også overdragelsesdokumenter fra tiden før ting- og pantebøkene kom. Både gårdsarkiver fra 1500- og 1600-tallet og diplomsamlinger fra middelalderen kan inneholde skjøter.

Litteratur:

Alf Kiil: Arkivkunnskap, Statsarkiva, Oslo 1969.

Delings- og skyldsetningsforretning på Bjørnestrøl i Øyslebø fra 03.06.1833. Original i Statsarkivet i Kristiansand (Mandal sorenskriveri, ekstrarettsprotokoll 8, 1830-1834, fol. 322a).

Utskiftningene:

Grunnlaget for det moderne landbruket

Fra 1800-tallet begynte en prosess som endret kulturlandskapet på landsbygda i Norge. Innføring av nye driftsmåter var blitt vanskeliggjort av teigblanding og fellesskap, og det var nødvendig å fordele jord og rettigheter på ny. Dette ble gjort ved *utsiftningsforretninger*. Disse har etterlatt et betydningsfullt landbrukshistorisk kildemateriale.

AV OLA BJERKÅS, BYGDEBOKFORFATTER, TRONDHEIM

Teigblanding var vanlig flere steder i landet, særlig i kystdistriktene. Den var et resultat av at gardar ble delt som følge av befolkningsveksten. Etter hvert hadde teigblandingen mange steder blitt svært komplisert. På Vestlandet ble det gjennomført en del utskiftninger allerede på 1700-tallet. Disse førte til oppløsning av sameie og til en systematisering av teigblandingen.

Først i 1821 kom en egen utskiftningslov. Nytt med denne var at teigblandet jord kunne kreves utskiftet, og at det var tilstrekkelig at én av loddierne krevde dette. Utskiftningen skulle gjøres i minnelighet, men ved uenighet kunne saken bringes inn for forlikskommisjonen og deretter for retten. Det ble gjennomført forholdsvis få utskiftninger etter denne loven. En av årsakene er nok at bøndene ikke hadde bistand av fagfolk, og derfor ble stående maktesløse overfor de mest kompliserte tilfellene av fellesskap. En hindring

var det også at ingen kunne pålegges å flytte husene sine, selv om dette som oftest var en forutsetning for å få til en god arrondering av innmarka.

I 1857 kom en ny utskiftningslov som trådte i kraft fra 1. januar 1859. Med denne ble *Utsiftningsvesenet* opprettet. Det ble ansatt fagkyndige utskiftningsformenn i alle fylker. Enhver utskiftning skulle forestås av utskiftningsformannen og to lekmen oppnevnt av fogden. Det skulle normalt tas opp kart over utskiftningsfeltet, med inntegning av både gamle og nye grenser. Loddeiere kunne pålegges å flytte husene. Utsiftningsformannen førte møtereferat i egen protokoll, utskiftningsprotokollen.

Utsiftningsloven av 1882 erstattet 1857-loven, men brakte bare mindre endringer. Med jordskifte-loven av 1950 skiftet etaten navn til Jordskifteverket, og utskiftningsformannen ble hetende jordskiftedommer. Landet ble inndelt i jordskiftedømmer bestående av flere jordskiftesogn. I 1985 ble det opp-

rettet fylkeskontorer ledet av en fylkesjordskiftesjef. De originale utskiftningskartene finnes i Riksarkivet. Fylkesjordskiftetekontorene har fotografi av kartene, og publikum bestiller kopier derfra. For øvrig er kildene til utskiftningene i statsarkivene. En del er i tinglysningsmaterialet i sorenskriverarkivene, det vil si i panteregistre og pantebøker. Mange av utskiftningene etter 1821-loven ble imidlertid ikke tinglyst.

Vi kan likevel finne eldre utskiftninger i forlikskommisjonens protokoller eller i sorenskriverens ekstrarettsprotokoller (åstedsprotokoller) og justisprotokoller. Utskiftninger fra og med 1857-loven ble normalt tinglyst, men bare et bestemt utdrag av forretningen skulle føres i panteboken. Hele forretningen finnes i utskiftningsprotokollene i utskiftningsvesenets arkiver. Der finnes det også pakker med brev, skisser og beregninger angående de enkelte utskiftningene.

Fra 29 til 5 teiger

Kartet på side 17 er fra 1862 og viser utskiftningen over innmarka på navnegarden Bakk i Oppdal i Sør-Trøndelag. Garden bestod av fem bruk. Utesto (til venstre) og Bortesto lå ved siden av hverandre. Nedenfor lå Negard, som var todelt. Det femte bruket var den tidligere husmannsplassen Bakkråa helt i vest. Husene er tegnet inn. Den ene delen av Negard mangler hus. Det skyldes at eieren også hadde nabogarden Dørrem og bodde der.

Hele navnegarden bestod av 29 eiendomsteiger. Disse var uensartet med hensyn til jordas godhet, bonitet, og utskiftningsmennene inndelte dem derfor i mindre boniteringsteiger. Grensene for de enkelte teigene er inntegnet på kartet, og teigene er nummerert fra 1 til 77. Nærmere opplysninger om den enkelte teigen finnes i boniteringslisten i utskiftningsprotokollen. Der er det ikke bare opplysninger om en teig bestod av åker, eng, skog osv., men det er også oppgitt teignavn, areal og boniteringsgrad. Boniteringsgraden ble brukt som ut-

gangspunkt når jorda skulle nyfordeles. Ett mål jord av boniteringsgrad 1 tilsvarte for eksempel 10 mål jord av boniteringsgrad 10.

På kartet over Bakk er de nye grensene stort sett inntegnet som rette linjer. Negards-tunet ble liggende på Bortestu-mannens nytildelte grunn og måtte flytte til sin eiendom øst for Bortesto. Eieren av den husløse delen av Negard ble tildelt jord helt i øst.

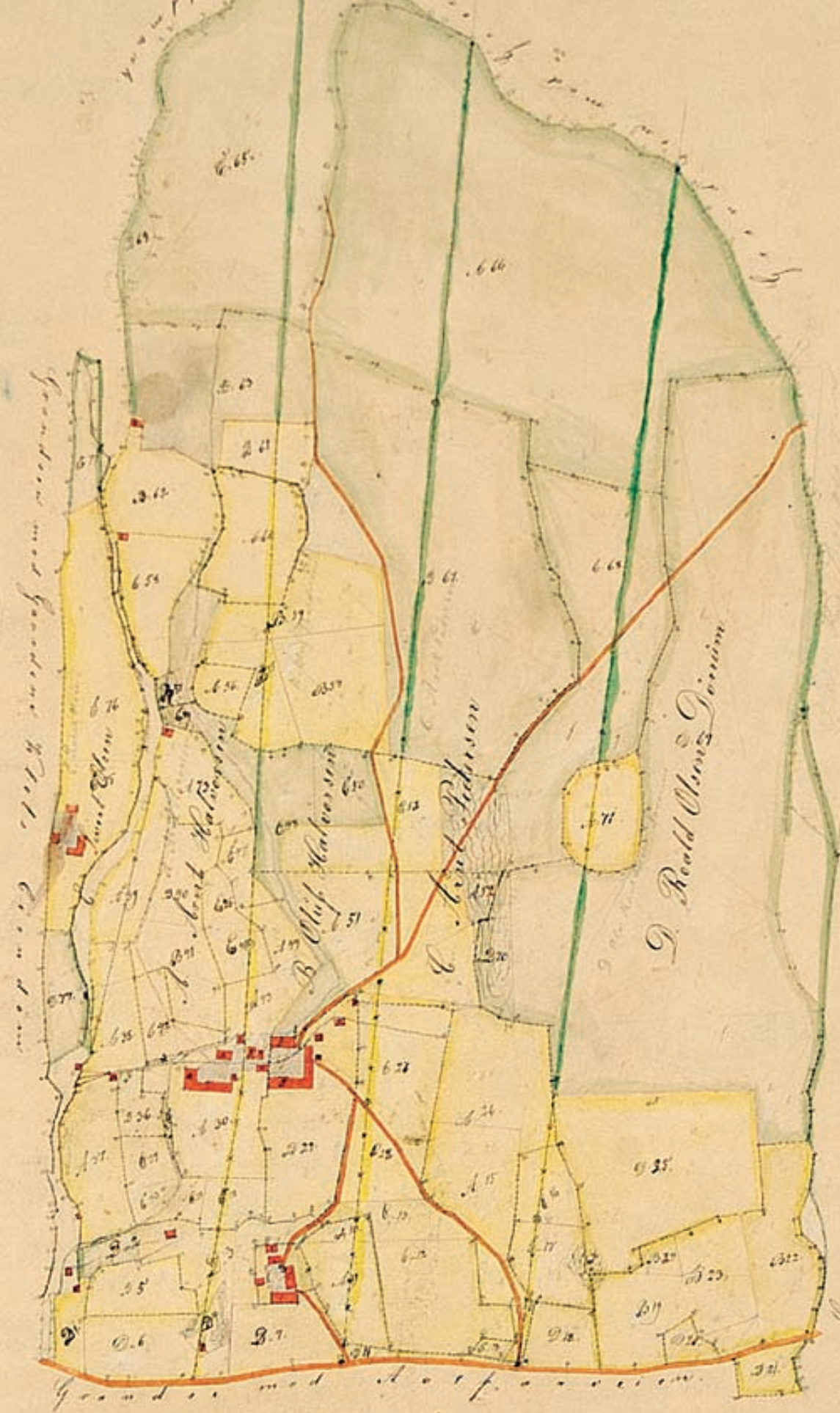
Litteratur

Liv Mykland: *Håndbok for brukere av statsarkivene*, Oslo 2005.

Ola Bjerkås: *Anderledes nu når alt er nyt. Inn- og utmarksutskiftningene i Oppdal ca. 1800–1915*, Kristiansand 1998.

Bilde til høyre:
Jordskiftekart, Bakk i Oppdal, 1862. Original i Riksarkivet (JVK XIV-344) – utsnitt.

Y
St. S. 229
nye 2. del 3.0
Liggende

Gården med sine Døtters Eiendomme

Gården med Gårdens Huse

Gården med alle sine Eiendomme

med
med
af
Døtters

”Vi Gamle forbeholder os for vores Levetiid ...”

Føderådskontraktene forteller

Føderåd er en av de eldste sosiale institusjonene i det gamle bondesamfunnet. Ordningen kan følges bakover i tid så lenge skriftlige kilder finnes og enda lenger. I en føderådskontrakt føres det opp hva en tidligere eier av en gard trenger til underhold når bruket overdras til en annen.

Fra ca.1750 holdt familien Bjørnsgård til på garden Skinstakrud i Fåberg. Far fulgte sønn i gjerningen som klokker i bygda i fire generasjoner. I 1805 blir garden overdratt fra Christen og Berthe til sønnen Erik, og det er en omfattende føderådskontrakt de blir enige om:

AV CÆCILIE STANG,
FØRSTEARKIVAR,
STATSARKIVET I HAMAR

Foreldrene skulle som føderådsfolk få disponere en rekke rom både i hovedbygningen og i uthusene. Dette ble beskrevet i detalj på lik linje med hvor stor mengde korn som skulle ytes og hvordan kornet skulle behandles. Føderådsfolket skulle i henhold til kontrakten også ha kyr i bondens besetning, motta slakt av gris og okse i tillegg til spekesild eller annen fisk, salt, hamp og ha tilgang til hesteskys. Som den interesserte hagedyrker han var, forbeholdt Christen seg også ”heele frugt haven nedon og Sonden for Gaarden, samt halve Deelen af Urthe-Haven ovenfor ...”. Kontrakten inneholdt også krav om oppvarming, pleie ved sykdom og en sømmelig begravelse av føderådsfolket.

Det fortelles at sønnen Erik, på tross av sin begavelse, hadde problemer med ”drickfeldighet og uordentlighed”, og han ble etter hvert suspendert fra klokkergerningen. Det hadde nok sine fordele for føderådsfolkene å ha en solid føderådskontrakt selv om føderådet la beslag på en betydelig andel av gardens ressurser.

En eldgammel rettighet

Mange vil si at det underholdet som eier betinger seg når han overlater eiendommen til sin etterfølger,

Føderådskontrakt datert 19. april 1725, ”fra Christopher Pedersen til hans Vær Moder Rangdi Olsdtr. Horne”. Original i Statsarkivet i Hamar (PA 81 Gårdsarkiv, Horne i Romedal).

Føderådskontrakt datert 6. desember 1852, "fra Christopher Joachim Riis til sine foreldre Lars Evensen og hustru". Original i Statsarkivet i Hamar (PA 4 Gårdsarkiv, Alm nedre, Brøttum i Ringsaker).

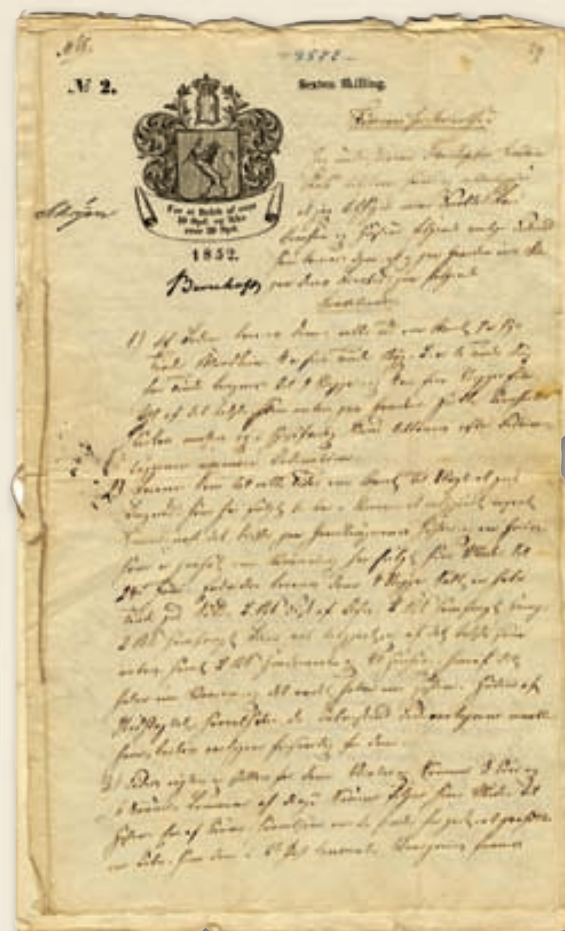
er en slags alderstrygd. Men både ung og gammel kan ta føderåd. Poenget er at føderådet i Norge er uløselig knyttet til overdragelse av bruks- og eiendomsrett til en gard. Derfor må begrepet føderåd ses i nær sammenheng med odels- og åsetesinstitusjonene. Kort kan føderåd defineres som *underhold som vederlag for husbondsrett til landeiendom*.

Ordningen finnes over hele landet selv om navnebruken varierer fra landsdel til landsdel. Navnet føderåd er en juridisk og litterær term, men brukes i dagligtale på Østlandet. Et annet landsdekkende navn på ordningen er kår, mens livøre er vanlig benevnelse i Valdres og omegn. Det eldre ordet follog ble eksempelvis brukt i Agder og Telemark, mens på Vestlandet heter det gjerne følge.

Føderådskontrakten – kilde til så mangt

Hvilke historiske prosesser kan så føderådskontraktene beskrive? Som så mange historiske kilder venter de på å bli brukt i studier med ulike innfallsvinkler. Føderådskontraktene er eksempelvis ofte den eneste kilden som kan gi en helhetlig skildring av kostholdet i et distrikt på 1800-tallet. Ses kontraktene i sammenheng med matrikkel-skylda, vil det også avtegne seg et sosialt mønster i ytelsene. Dette gjelder gardbrukermiljøet, for det er sjeldent å finne kårkontrakter hos husmenn.

Føderådskontraktene er stort sett nokså like i utforming. Navn på partene, slektskapsforhold, gard, dato og ytelser er gjerne ført opp etter samme mønster. Innenfor bestemte distrikter har også ytelsene samme definerte kvalitetsbetegnelser og mål. Dette gjør kilden lett tilgjengelig, og dataene i avtalene innenfor de enkelte områdene vil lett kunne sammenlignes. Standardiseringen og funksjonene til føderådskontraktene viser at dette ikke er et tilfeldig og fragmentarisk kildemateriale, men at dette avspeiler en kontinuerlig historisk prosess både i tid og rom.

Føderådskontraktene ble ofte tinglyst. Da er selve avtaledokumentet innført i sin helhet og registrert i panteregisteret på gardens blad.

Kilde:

Statsarkivet i Hamar: Sør-Gudbrandsdal tingrett, pantebok 4 (1797–1810), fol. 491b-492b, En FøderaadsContract, tinglyst 15.februar 1805.

Litteratur:

Helland-Hansen, Kjeld: *Føderådsordningens historie i Norge*, del 1, Riksarkivaren, skriftserie 3, 1997.

Pedersen, Ragnar: "Føderådskontrakter som kilde for studiet av kostholdet i eldre tid", *Norveg* 26, Universitetsforlaget 1983, s. 41-103.

Rugsveen, Magne: "Innlandsfisk i kostholdet på 1700- og 1800-tallet", *Årbok nr.13, Norsk Skogbruksmuseum 1990-1992*, s.143-165.

Rugsveen, Magne og Stang, Cæilie: *Der veget møtes. Lillehammer og Fåbergers Historie*, bind 1, Lillehammer 1996.

”Tro, hørig og lydlig”

Husmannskontrakter fra Stor-Elvdal

Husmannskontrakt fra 1867 på plassene Valborgstuen og Tamburstuen under Søstu Messelt i Stor-Elvdal. Original i Statsarkivet i Hamar (Privatarkiv nr. 8 – Øvergaard Koppang). Kontrakten ble tinglyst 14. mai 1868. Sør-Østerdal soren-skriverembete, Pantebok nr. 12 (1865–1869), s. 722, nr. 2.

Husmannskontrakter er viktig sosialhistorisk kildemateriale, men det er stor variasjon mellom regioner og landsdeler når det gjelder i hvilken grad kontraktene er bevart. Noen kontrakter kan finnes i privatarkiver, for eksempel i gårdsarkiver eller i samlinger fra privatpersoner. Vi kan også finne en del slike i prestearkiver, men hovedmengden er bevart fordi de ble tinglyst og finnes innført i pantebøkene.

AV BØRGE STRAND, ARKIVAR,
STATSARKIVET I HAMAR

Husmannsklassen i Norge var ingen homogen gruppe. Det var store variasjoner mellom landsdelene både når det gjelder omfanget, og når det gjelder økonomiske og sosiale forhold. I kystområdene var gjerne standsforskjellen liten mellom gårdbrukerne på den ene siden og husmenn og strandsittere på den andre siden. Men mellom den østlandske storbonden og hans husmenn var standsforskjellen betydelig. Husmannskontraktene gir bl.a. et innblikk i hvordan man betraktet forholdet mellom husmann og bonde i samtiden. Det er gjennomført en god del nærstudier av husmannskontrakter i norske bygder, men fremdeles er mye ugjort på dette feltet.

Det tok tid før husmannsvesenet ble lovregulert. Fra siste halvdel av 1700-tallet var husmannsvesenet regulert gjennom forordninger. Først i 1851 kom Lov om husmannsvesenet. Husmannsloven hadde et sterkere krav om tinglysing av kontrakter enn de tidligere forordningene.

På flatbygdene rundt Mjøsa fantes det en tallrik husmannsklasse, men det er forholdsvis få kontrakter som er bevart fra dette distriktet. Andre steder var det vanligere at husmannskontraktene ble tinglyst, og dermed også bevart. Slik var det

for eksempel i østerdalsbygda Stor-Elvdal. Her ble den første kontrakten tinglyst i 1742 – den siste i 1913. Innenfor dette tidsrommet finner vi nærmere 130 tinglyste husmannskontrakter, og det i ei bygd med bare 33 gårder.

At yngre søsken eller barn av bonden måtte ta til takke med en husmannsplass, var vanlig i Stor-Elvdal til et godt stykke ut på 1800-tallet. Det er rimelig å tro at man var opptatt av rettsikkerheten for nære slektninger og derved sørget for å tinglyse slike kontrakter. Dette forholdet kan ha etablert en praksis i bygda med å tinglyse husmannskontrakter, selv om det ble en markert økning i tinglysningsfrekvensen etter at husmannsloven kom.

En rekke forhold måtte reguleres når en husmannskontrakt skulle opprettes: Festeforhold, plassleie og arbeidsplikt, rettigheter i inn- og utmark og personlige relasjoner mellom husmannsfamilien og husbonden. Innenfor disse rammene finnes det klare regionale og lokale variasjoner. Etter hvert kom det også skjema med standard husmannskontrakter. Kontraktene fra Stor-Elvdal er generelt mer detaljerte enn denne standarden, men likevel er kontraktene herfra også stort sett

skodd over samme lest. Over tid er det likevel en del forandringer som trer fram.

Når partene var nært beslektet, var også vilkårene svært gunstige. Ofte ble husmannen da helt fritatt for både avgift og arbeidsplikt. Vårt eksempel viser nettopp det. Her har gårdbrukeren forbeholdt seg retten til å disponere to husmannsplasser som en reserve for sine barn. I 1867 ble dette aktuelt da en av sønnene får overta begge plassene, men ”uden Svarelse til Gaardeieren”. I slike kontrakter ble partene dessuten framstilt som ganske jevnbyrdige. Men i de fleste tilfellene var det ikke noe nært slektskap mellom husbonden og husmannen, og da var tonen en annen. Da ser vi at standsforskjellen blir tydelig, og husmannsfamiliens underdanighet i forhold til husbonden blir framtrædende.

Vanlig med livstidsfeste

Det første punktet vi finner i en husmannkontrakt, gjelder som regel festeforholdet. Feste på husmannens livstid dominerte fullstendig i Stor-Elvdal. Slik er det også i vårt eksempel. Først mot slutten av 1800-tallet kan vi finne alternativer som åremålsfeste eller oppsigelig feste. I de eldste kontraktene

herfra var det dessuten vanlig med arvelig feste, dvs. plassen kunne overtas av ett av husmannsfamiliens barn – også dette på livstid.

Plassen Sørtjønmoen lå under gården Landet, Negård. (Ukjent fotograf. Stor-Elvdal historielag) – utsnitt

Avgiften for en plass var vanligvis pliktarbeid uten betaling. Pengeavgift var meget uvanlig i denne bygda. Størstedelen av pliktarbeidet var knyttet til slåttonna. Husmennene måtte i tillegg stå til disposisjon når det trengtes – ”etter tilsigelse”, men dette var mot en fast daglønn.

Til husmannsplassene hørte en rekke rettigheter i innmark og utmark. Kontrakter fra Stor-Elvdal viser en klar tendens utover 1800-tallet i retning av å detaljregulere og stramme inn slike rettigheter. I de eldste kontraktene kunne det for eksempel hete at virke til hus og gjerder kan hentes hvor det faller husmannen ”bequem”, men etter hvert skal slikt skje bare etter ”Udvisning”. At dette var mer enn papirbestemmelser, viser protokollene fra forlikskommisjonen i bygda. En rekke husmenn ble innklaget både for ulovlig hugst og ulovlig hamning.

Strengt krav til oppførsel

De fleste kontraktene har en rekke spesifikke krav til hvordan husmannen og hans familie skal oppføre seg. Det kan være forbud mot ”Dans og anden Lystighed”, forbud mot å holde ”usømmelig Hus”, og ikke minst er ordlyden ”tro, hørig og lydig” en gjenganger i kontraktene. Brudd på slike bestemmelser kunne føre til ”Festets Fortabelse”. I hvilken grad alle disse reglene faktisk ble etterlevd, er vanskelig å måle. Konflikter mellom husmann og bonde finner vi dokumentert i en rekke kilder. Likevel er det svært få eksempler fra Stor-Elvdal på at konfliktene ble så alvorlige at husmenn ble utsagt fra plassen. Derimot er det vel dokumentert at husmenn i andre deler av landet satt utrygt. Fra flatbygdene kjenner vi mange eksempler på at husmannsfamilier måtte forlate plassen.

Litteratur:

Simen Skappel: *Om Husmandsvæsenet i Norge*. 1922.

Einar Hovdhaugen: *Husmannstida*. 1976.

Arnfinn Engen: *Husmannstid og husmannsfolk*. 2001.

Børge Strand: *Husmann for livet. Fra Stor-Elvdals historie*. 2006.

Les det på tinget!

Før 1936 kunne alle og enhver tinglyse nesten hva som helst. Vi finner derfor et bredt spekter av dokumenter innført i de eldre pantebøkene. Mye gjaldt fast eiendom, men i personalpanteregistrene finnes opplysninger om alt fra kunngjøringer om inngåtte ekteskap til pantsettelsesdokumenter.

AV WENCHE MAGNUSSEN,
FØRSTESekretær,
STATSARKIVET I KONGSBERG

Var det forfengelighet, eller et ønske om å vise sin identitet, som var bakgrunnen for at handelsfullmektig Sven Georg Larsen i Drammen ønsket å bytte etternavn for over 100 år siden? Det får vi ikke svar på, men i panteboken for Drammen finner vi at han ved kongelig bevilling av 22. januar 1892 fikk tillatelse til å anta sin mors navn Hornburg i tillegg til sitt eget etternavn, slik at hans familienavn for ettertiden ble Larsen Hornburg. Dokumentet ble i sin helhet skrevet inn ved bytinget den 11. februar 1892. Slike meldinger om navneendringer kan vi senere finne i arkivene fra Fylkesmannen.

Dokumenter i mange varianter

I de eldre pantebøkene finner vi tinglyste skjøter, kjøpe- og leiekontrakter på motorvogner, skip/båter, hester og annet løsøre. Vi finner bestallinger til embeter, bevillinger til navneendringer og til å sitte i uskiftet bo, testamenter, ektepakter, umyndiggjørelser og fullmakter, samt kunngjøringer om konkurs og akkord.

En stor del av dokumentene som ble tinglyst, var dokumenter om pantsetting, enten frivillig av fast

eiendom eller løsøre ved opptak av lån, eller etter tvangsforretninger hvor det ble tatt pant til sikkerhet for gjeld.

I de eldre arkivene fra sorenskriver og byfogd kan vi også finne enkelte originale dokumenter. Disse har blitt innlevert til tinglysing eller avlysing, det vil si sletting. Ett eksempel er pantobligasjonen i båten "Farris". Den ble første gang tinglyst 29. april 1893 og innført i panteboken for Larvik by. Etter innfrielsen av lånet ble pantobligasjonen sendt inn for avlysing av pantet. Originalen ligger blant saksdokumentene fra tinglysingen den 4. mai 1901.

Lysing i "Kuld og Kjønn"

Barn som ble født utenfor ekteskap før 1. januar 1917 hadde, ifølge §5 i Lov om Arv fra 31. juli 1854, ikke arverett etter far uten at de ble lyst i kull og kjønn. Hvis de ble lyst i kull og kjønn, fikk de krav på halv arv dersom faren hadde ektefødte barn, og full arvelodd dersom det ikke var tilfellet.

En slik "Erklæring" finner vi tinglyst 13. januar 1876 hos byfogden i Larvik:

Båten "Farris" med familien til Johan August Olsen (1835–1913) på ferie i Larvikdistriktet. Han drev skips-provianteringsfirmaet Julius F. Schierbeck i København. Foto: Johan August Olsen, 1892. Original i privat eie.

"Den 19de Martz 1850 fødte Matros Lars Jensen Sems Hustru Inger Marie en Søn, for hvilken, hun udlagde Undertegnede som Barnefader, og som i Daaben blev givet Navnet Wilhelm. Da det nu er mit Ønske, at Denne skal erholde alle et ægte Barns Rettigheder, saa lyser jeg ham herved i Kuld og Kjøen, saaledes at han for Fremtiden af Alle og Enhver skal holdes og ansees for ægte født i Forhold til mig og min Familie.

*Dette til Bekræftelse under min Haand og mit Segl.
Flekkefjord d. 24de Juli 1874
S. G. B. Bull Overretssagfører (L.S.)"*

Denne erklæringen viser at det kunne gå mange år etter barnets fødsel før det ble lyst i kull og kjønn, og slike erklæringer er derfor vanskelige å finne. Og det var jo slett ikke noen selvfølge at en slik lysing ble gjort.

De eldre personalpanterregistrene er en spennende kilde til slekts- og lokalhistorie – alt alfabetisk og kronologisk ordnet. Til tross for dette er de lite brukt.

Ved lov om tinglysing av 7. juni 1935 endret tinglysingen fullstendig karakter. Det var ikke lenger noen lysing på tinget, men det tradisjonsrike begrepet tinglysing ble allikevel beholdt. Fra 1. januar 1936 ble tinglysing en daglig registrering av dokumenter, og formålet skulle i hovedsak være å sikre lån mot pant i fast eiendom og løsøre. Det ble opprettet nye protokollserier: dagbok, grunnbok, båtbok, motorvognbok og personregister. Loven la sterke føringer på hva som kunne tinglyses. Dokumenter som ikke gjaldt eiendom, merkepiktige båter eller rutevogner, skulle heretter bare tinglyses dersom tinglysing ved lov er tillagt rettsvirkning, eller tinglysing var pålagt ved lov. Etter 1935 finner vi derfor ikke lenger tinglyste testamenter, fullmakter, bestallinger, enkelte kunnføringer og bevilinger.

Tinglyste dokumenter ut på nettet

AV OLE GAUSDAL,
UNDERDIREKTØR,
RIKSARKIVET

I mars 2008 vil Arkiverket lansere tinglyste eiendomsdokumenter på nettet. Da vil brukertjenesten for tinglysingsmaterialet bli flyttet fra lesesalene og ut på nettet. I første omgang vil dette bare gjelde tre statsarkiv, men i løpet av ett års tid vil det omfatte hele landet. Hva kan brukerne vente seg av den nye løsningen?

For statsarkivene i Bergen, Hamar og Kongsberg vil det i mars 2008 være slutt på å bruke panteregistre og pantebøker i original på lesesalen og i saksbehandlingen. Da har den digitale tidsalderen innhentet også dette kildematerialet, og bruken vil være basert på digitale kopier som ligger på nettet. Når de digitale bildene blir gjort tilgjengelig på Arkiverkets felles kildenettsted, *digitalarkivet.no*, er dette en viktig milepæl for etaten. Det har gjennom flere tiår vært arbeidet med å finne gode løsninger for å avlaste de originale protokollene som etter hvert er sterkt preget av flere generasjoners aktive og harde bruk.

I 1995 konkluderte Arkiverket med at digitalisering av tinglysingsmaterialet fremdeles ikke var aktuelt. I stedet ble det satt i gang en mikrofilming av alt avlevert tinglysingsmateriale, med sikte på at dette skulle danne grunnlag for en brukerløsning. Filmingen er gjennomført for alle statsarkivene, men halvparten gjenstår for Statsarkivet i Trondheim og en rest for Statsarkivet i Oslo. Allerede i 1995 var planen at man senere skulle digitalisere tinglysingsmaterialet ved å skanne mikrofilmene. Dette blir nå gjort med støtte fra

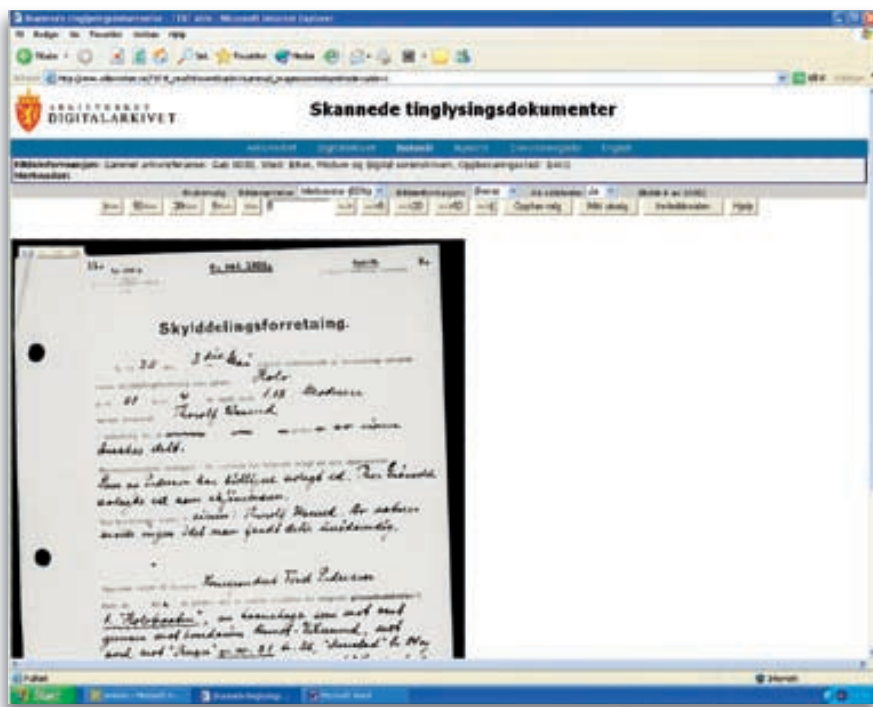
Høykom-programmet under Norges forskningsråd. Og resultatet er langt bedre tilgjengelighet for brukerne.

Brukerne må bla på nettet

Den første generasjonen av brukerløsningen vil ha mange likhetstrekk med brukssituasjonen på lesesalen. Brukeren må oppgi hvilket fylke og tinglysingsdistrikt eiendommen ligger i. Da vil man få opp lister med panteregistre og pantebøker fra det valgte området, og kan selv avgjøre hvilket arkivstykke som er det rette å lete i. Vi vil relativt raskt forbedre grensesnittet ved å gi brukeren mulighet til å avgrense listene til protokoller som er aktuelle for *kommunen* der eiendommen ligger i dag.

For å få oversikt over dokumentene som gjelder for en bestemt eiendom, må brukeren selv bla seg frem til rett side i panteregisteret. Funksjonaliteten for dette er bygget over samme lest som for blaing i kirkebøker på nettet. Dette kan være en litt tungvint løsning, som lett kan medføre en del leting. Selv om eiendommene er ført inn etter stigende gårds- og bruksnummer, vil de numrene som eiendommen har i dag ofte være andre enn de som er innført i eldre panteregistre. Fremst i mange panteregistre finnes det innholdsfortegnelser, og det vil kunne lette letingen.

Vi arbeider derfor med å forbedre løsningen slik at brukeren kan *søke frem eiendommen* eller velge den direkte fra en liste, og så få opp relevante panteregistersider. Som grunnlag for dette holder statsarkivene på med å utarbeide *innholdsfortegnelser*

Det skannede tinglyingsmaterialet vil kunne leses side for side på Digitalarkivet.

til panteregistrene. Men det er snakk om svært mange eiendommer og en stor registreringsoppgave. Det har dessuten vist seg å være en betydelig utfordring å koble sammen forskjellige innførsler om en og samme eiendom, særlig i eldre panteregistre og i byene.

Når brukeren har funnet frem til den aktuelle panteregistersiden, vil den vises på skjermen. Neste skritt er å identifisere dokumentet brukeren er ute etter ved hjelp av den oversikten som panteregistret gir. Når det aktuelle dokumentet er funnet, vil vi utvikle funksjonalitet for direkte oppslag i den aktuelle panteboken ved å taste inn årstall for tinglysing, eventuelt protokollnummer, samt sidetall. Dersom brukeren allerede har opplysninger om tinglysingsdato, protokollnummer og -sidetall for dokumentet man er på jakt etter, for eksempel fra grunnboken hos *Infoland* eller *Statens kartverk*, kan vedkommende slå det opp direkte i panteboken.

Kvaliteten på de digitaliserte sidene ser jevnt over ut til å være god. I de fleste tilfellene vil man greit

kunne lese hva som står der, forutsatt at brukeren klarer å tyde håndskriften. Av erfaring er dét ofte en utfordring, og den kan se ut til å være økende. For å gjøre eiendomsdokumentene med vanskelig håndskrift leselige, har statsarkivene opp gjennom årene laget avskrifter etter bestilling. Som en fremtidig utvidelse av tinglyingsmaterialet på nett, er det høyst aktuelt å digitalisere og legge ut avskriftene av eiendomsdokumenter i det samme grensesnittet.

Gratis fram til 1936

Det er gratis å bruke det tinglyingsmaterialet som gjøres tilgjengelig fra Arkivverket. Brukerne kan selv ta utskrifter av de digitaliserte sidene for eget bruk. Arkivverket gjør tilgjengelig alt som er avlevert av pantebøker og -registre. Det går i flere områder tilbake til slutten av 1600-tallet og strekker seg frem til 1936, og i noen tilfeller enda lenger. Bruk og betjening av grunnboken og tinglyste dokumenter etter 1936 er det *Statens kartverk* og *Norsk eiendomsinformasjon* som tar seg av som en betalt tjeneste.

En ny landsmann i arkivene

Victor Hormazábal – chilener og nordmann

I 1970 var antall utlendinger i Norge i underkant av 60 000. I løpet av de vel 35 år som har gått, har innvandringen til Norge økt betydelig. Ved utgangen av 2006 var det nesten 342 000 utenlandskfødte personer i landet, og alle som har kommet hit, har på en eller annen måte satt sine spor – også i arkivene.

AV ANNE HALS,
SENIORRÅDGIVER,
RIKSARKIVET

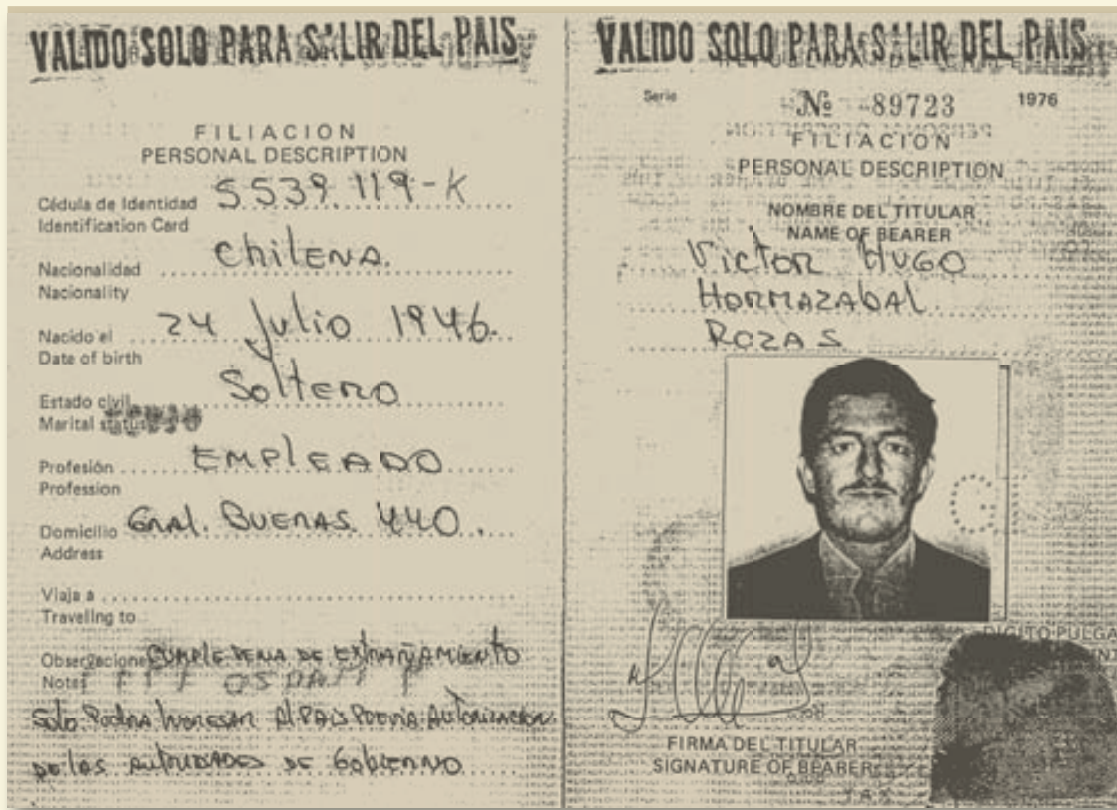
Hvilke spor har så disse nye landsmennene satt i arkivene? Og hva vil ettertida kunne finne ut om dem? Vil arkivene være i stand til å fortelle noe om innvandrernes møte med Norge, om deres forhåpninger, gleder og sorger, om hvordan de er blitt mottatt i det nye landet og hvordan eller i hvilken grad de er blitt assimilert her? I denne artikkelen vil vise litt nærmere hva noen arkiver, særlig de statlige arkivene, kan gi oss av informasjon.

En av dem som kom til Norge for 30 år siden og som har slått seg ned her, er Victor Hormazábal. Hva kan de statlige arkiver fortelle om hans liv her i Norge?

Jeg møtte Victor Hormazábal første gang på foreldremøte for klasse 1C på Ullevål skole. Etter at våre barn forlot barneskolen, har våre veier

krysset hverandre en sjelden gang, men det er først nå, når jeg spør direkte om hvorfor han kom til Norge at jeg har fått høre om Victors bakgrunn.

Victor smiler og sier det er en lang historie. Som aktiv fagforeningsmann ble han arrestert under kuppet i Chile 11. september 1973. Etter først å ha blitt sluppet fri, ble han arrestert på nytt og dømt til døden av en militærdomstol i 1974. Lykkeligvis fikk Amnesty International greie på dette, og gruppe 6 i Amnesty Norge, den kjente Ljansgruppa, adopterte ham som sin samvittighetsfange. Gruppen øvet press både på norske og chilenske myndigheter for å få frigjort Victor, blant annet skrev medlemmene til kirkelige ledere i Chile. En av biskopene som kjente litt til Victor, fordi hans sekretær var Victors gamle lærer, klarte å gripe inn, slik at dommen ble gjort om til livsvarig fengsel.

Victor Hormazábals kopi av passet som ble konfiskert av den chilenske ambassaden da han ville reise tilbake til Chile første gang.

Ljansgruppa lyktes også med å få norske myndigheter interessert i Victors sak. Gjennom den norske ambassadøren i Santiago, Frode Nielsen, økte Norge presset på de chilenske myndighetene. Da Pinochet hadde gitt et dekret som friga 300 politiske fanger mot at de skulle reise i eksil, hjalp Nilsen Victor til å søke om å få en slik godkjenning. Imidlertid var dette beregnet på fanger uten lov og dom, og Victor hadde jo fått en "dom". Til slutt lyktes det likevel Nilsen, ved mye lirking og stille diplomati, å få Pinochet til å skrive under på papirene som omgjorde dommen til landsforvisning, og 13. mars 1977 ble han satt på et fly til Norge.

– Men Norge kjente du vel ikke særlig til?

– Det er riktig, jeg visste ikke noe om Norge utover at det var mennesker der som arbeidet for

Norges utenriksstasjoner har i alle år spilt en viktig rolle som førstelinjetjeneste for utlendinger som ønsker å besøke eller flytte til Norge. Informasjon om regelverk og prosedyrer, behandling av søknader om besøksvisum og mottak og forberedelse av søknader om visum og opphold er blant utenriksstasjonenes oppgaver. Saker utenriksstasjonene ikke kan behandle selv, sendes i dag til Utlendingsdirektoratet. Arkivene etter utenriksstasjonene blir sendt til Utenriksdepartementet og gjennomgått der før de avleveres til Riksarkivet. Ambassaden i Santiago har foreløpig ikke avlevert arkivsaker til Riksarkivet.

min sak. Jeg fikk tilbud om å komme til flere land, blant annet Frankrike og Romania. Til tross for at

Det norske flyktingeråd ble opprettet 1. januar 1953 av Sosialdepartementet. Organisasjonen var sammensatt av fire "avdelinger": Innenlandsavdelingen, Utenlandskomiteen, Budsjett- og administrasjonskomiteen og Lånekassa for flyktinger.

I 1980 ble Flyktingerådets virksomhet fordelt på to institusjoner, en frivillig organisasjon som skulle drive virksomheten i utlandet, og en statlig organisasjon, Innenlandsavdelingen, som skulle ta seg av de flyktinger som kom til Norge. Denne avdelingen skulle også yte tjenester og gi råd til de kommuner og hjelpeorganisasjoner som mottok flyktingene. Innenlandsavdelingen ble underlagt Sosialdepartementet og gikk inn i Statens flyktingesekretariat da dette ble opprettet ved kgl. res. 25. juni 1982. Da Utlendingsdirektoratet ble opprettet i 1988, gikk Statens flyktingesekretariat inn i direktoratet. En stor del av Innenlandsavdelingens arkiv består av personmapper over flyktinger fra ulike land. Her fant vi en egen mappe på Victor, som ga både bakgrunnsinformasjon og opplysninger om hvilken støtte han hadde mottatt. I sakarkivet finner vi også opplysninger om hvilke generelle tiltak som ble satt i gang overfor flyktingene.

Stiftelsen flyktingeboliger (FLYBO) ble opprettet først i 1979. Stiftelsen var et samarbeid mellom Det norske flyktingeråd og Sosialdepartementet og kom som en følge av økt flyktingstrøm til Norge. FLYBO skulle både kjøpe, oppføre og forvalte boliger til flyktinger og formidle boliglån til dem.

I 1988 ble FLYBO slått sammen med Selskapet for innvandrerboliger (SIBO) til Selskapet for innvandrere- og flyktingeboliger (SIFBO). Allerede fire år seinere, 15. mai 1992, vedtok Stortinget å legge ned SIFBO. Husbanken overtok selskapets forpliktelser fra 1. september samme år. Deretter ble ansvaret for å hjelpe flyktinger og innvandrere med bolig lagt til kommunene, mens staten skulle tilrettelegge økonomiske virkemidler. I arkivene etter FLYBO og SIBO/SIFBO vil vi finne serier med oversikt over de leiligheter som man hjalp flyktingene å skaffe (ordnet etter fylke, borettslag og adresse) og oversikt over innfridde lån.

- Det var veldig dristig å gi seg i vei på den måten?
- Ja, men jeg var fri og det betydde mer enn alt. Jeg mente derfor jeg kunne klare alle andre vanskeligheter.

Nilsen advarte meg mot klimaet og understreket at det norske språket var fryktelig vanskelig å lære, ville jeg til Norge for å få takket amnestygruppa for hva de hadde gjort for meg.

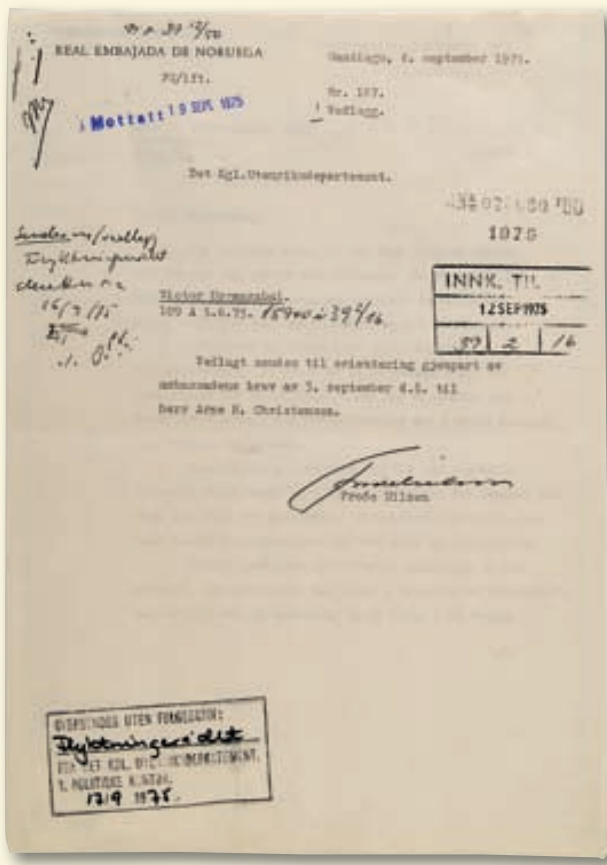
Victor forteller videre at da han satte seg på flyet til Oslo, hadde han ingen penger og nesten ikke klær, utover et par lærstøvler med bilgummiåler som han hadde laget i fengselet. Han visste ikke om noe sted å bo, og uten penger regnet han med å gå fra flyplassen og inn til byen. Optimistisk håpet han å kunne treffe noen landsmenn som ville forbarme seg over ham i noen dager.

Heldigvis måtte ikke Victor gå på lykke og fromme fra Fornebu. Norske myndigheter hadde sørget for at han ble møtt av representanter for Det norske flyktingeråd. De sørget for at han fikk bo på hotell de første tre ukene, og de ga ham dagpenger til mat og nødvendige utgifter i tillegg til at de betalte husleia fram til han klarte å få seg lønnet arbeid. Victor husker at pengene ikke rakk langt. "Jeg måtte gå overalt da trikk og buss ble for dyrt".

- Fikk du noen gang hjelp til å skaffe deg bolig gjennom Stiftelsen flyktingeboliger?
- Nei, det var Flyktingerådet som skaffet meg hybel.

Mer om Victor Hormazábals dramatiske historie kan leses på Amnesty International Norges nettsider www.amnesty.no. Klikk på "Om amnesty". Artikkelen "Dømt til døden av Pinochet" finnes i spalten "Relaterte dokumenter".

Victor forteller videre at da han kom i kontakt med Amnestygruppa på Ljan, hjalp en av medlemmene ham til å få en hospitantjobb på et av laboratoriene på Norges veterinærhøgskole.

– Jeg fikk ikke noe lønn i begynnelsen. Etter en tid fikk jeg 500 kroner måneden, men da jeg hadde arbeidet i sykehuslaboratorier i Chile, var jeg glad for å kunne få anledning til å praktisere yrket mitt mens jeg lærte språket.

– Du kom som flyktning, måtte du søke om arbeidstillatelse?

– Ja, jeg måtte søke politiet om arbeids- og oppholdstillatelse. Det var ingen hyggelig opplevelse. De satt med alle de falske påstandene fra myndighetene i Chile og spurte og grov og virket svært

Da Victor kom til Norge, hadde politiet ansvar for å intervju asylsøkere og flyktninger. Fra 1. juli 2000 er dette Utlendingsdirektoratets ansvar. Det er også Utlendingsdirektoratet som innvilger arbeids- og oppholdstillatelse. Men både de enkelte politikamre og Politiets utlendingsmyndighet kan hjelpe til med å søke slike tillatelser. Utlendinger som ikke er flyktninger eller asylsøkere, må normalt søke om opphold fra hjemlandet.

Politiets utlendingsmyndighet ble opprettet ved kgl. res. 21.11.2003 og har som hovedoppgave å registrere asylsøkere når de kommer til landet, og foreta undersøkelser omkring asylsøkerens reiserute og identitet. Politiets utlendingsmyndighet skal også sørge for at de som får endelige avslag på asylsøknader forlater landet. Politiets utlendingsmyndighet oppbevarer ingen saker om den enkelte asylsøker. Hvis en asylsøker får innvilget oppholdstillatelse, sendes dokumentene over til det enkelte politidistrikt. Blir vedkommende nektet opphold, sendes dokumentene til Utlendingsdirektoratet.

mistroiske. Men jeg fikk da innvilget opphold på humanitært grunnlag. De første tre åra måtte jeg fornye arbeids- og oppholdstillatelse hvert halvår, seinere ble det en gang i året inntil jeg ble norsk statsborger.

– Da du kom til Norge snakket du bare spansk. Hvordan lærte du deg norsk?

– Gjennom Flyktningerådet fikk jeg et tilbud om norskkurs tre timer i uka. Det varte imidlertid bare en to-tre måneder, etter det var det visst ikke flere penger igjen til å holde kurs for. Jeg lærte derfor norsk vesentlig på egen hånd, ikke minst ved å snakke med folk.

Etter noen måneder som hospitant ved Veterinærhøgskolen, fikk Victor jobb som nattevakt der.

Ambassadør Frode Nilsen arbeidet aktivt for å få Victor Hormazábal frigitt. Som vi kan se av stemplene på brevet, korresponderte han i den forbindelse både med Amnesty i Norge, Det norske flyktningeråd og Utenriksdepartementet. Original i Riksarkivet (Det Norske Flyktningeråd, innlandskontoret, sakarkiv, eske 72)

Den første loven om norsk statsborgerrett ble vedtatt av Stortinget 21. april 1888. Den nåværende ble iverksatt i 2005. Fram til opprettelsen av Utlendingsdirektoratet var det Justisdepartementet som innvilget statsborgerskap. Statsborgersakene har vandret gjennom flere ulike kontorer i Justisdepartementet. Sakene ble ikke ordnet etter noen sammenhengende nummerserie før i 1947, da man i tillegg til journalnummeret, gikk over til å gi hver sak et eget statsborgernummer. Det er utarbeidet et eget register til statsborgernummerserien. Etter 1988 oppbevares statsborgersakene av Utlendingsdirektoratet. Der er sakene dels ordnet etter det såkalte FREMKON-nummer, dels etter DUF-nummer. FREMKON-nummer er et saksnummer som ble gitt den enkelte ved registrering i en stor database som alle institusjoner som har med utlendinger å gjøre kunne bruke. Nylig ble databasen modernisert og omdøpt til DUF-basen.

Utlendingsdirektoratet (UDI) som ble opprettet i 1988, er den sentrale etaten i den statlige utlendingsforvaltningen. Før opprettelsen av UDI var ansvaret for regjeringens innvandrings- og flyktningpolitikk spredt på flere departementer, og den praktiske gjennomføringen av politikken var spredt på flere organer.

UDI behandler søknader om ulike typer oppholds- og arbeidstillatelser. Direktoratet behandler også asylsøknader og skal sikre at flyktninger får den nødvendige beskyttelse. UDI er faglig overordnet organ for politiet og utenriksstjenestene innenfor sitt ansvarsområde.

I UDIs arkiv finner vi ei mappe på hver eneste person som har fått oppholds- og arbeidstillatelse siden 1988. Mange andre institusjoner som arbeider med innvandrersaker, sender kopi av sine avgjørelser til UDI. Innenfor det vi kan kalle den statlige innvandringsadministrasjonen har UDI derfor det mest fylldige arkivet som omhandler innvandrere.

Nattevaktkarrieren ble imidlertid kort da han fikk en ledig stilling som laboratorietekniker ved det som i dag er Institutt for mattrygghet og infeksjonsbiologi ved høgskolen, og der har han blitt. Victor tok etter hvert videreutdanning i kjemi.

Chileaksjonen som er en av de mange frivillige organisasjoner der innvandrere er godt representert, ble stiftet som en solidaritetsorganisasjon med det chilenske folket i oktober 1975, av en rekke politiske organisasjoner og enkeltpersoner. Arkivet etter Chileaksjonen fram til 1985 finner vi i Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. Flere andre organisasjoner for eller med innvandrere har også avlevert arkivene sine til arkivinstitusjoner. Oslo byarkiv har for eksempel samlet inn arkiv etter mange innvandrersorganisasjoner som Fremmedarbeiderforeningen, Pakistan Norwegian Welfare Organisation og The Gambian Association i Oslo for å nevne noen få.

Han har i mange år arbeidet som avdelingsingeniør og forsker og har til nå mer enn 80 vitenskapelige artikler på samvittigheten.

– Har du vært tilbake i Chile noen gang?

– Ja flere ganger. Første gang jeg besøkte Chile igjen var i 1990. Da jeg henvendte meg til den Chilenske ambassaden for å få nytt pass, inndro de passet mitt. Noe nytt fikk jeg ikke. Jeg lot meg da overtale av min kone til å søke norsk statsborgerskap. Som norsk statsborger kunne ikke de chilenske myndighetene nekte meg å komme inn i landet.

Victor forteller også at de første åra han bodde i Norge, arbeidet han aktivt i Chileaksjonen. Seinere har han jobbet en del for Amnesty. Han ble også

tidlig medlem av Den norske turistforening og har syklet flere ganger både i Nordland og på Vestlandet, i tillegg til mange fjellturer, så vel til fots som på ski.

– Til slutt Victor – hvordan synes du ditt møte med norske myndigheter har vært?

– Med unntak av møtet med politiet da jeg kom til Norge, har jeg ingen negative erfaringer med norske myndigheter. Jeg har slått meg ned i Norge for godt.

Etter at Victor kom til Norge, er det blitt opprettet mange nye organ som skal ta seg av innvandrere. Det viktigste statlige organet er vel Utlendingsdirektoratet som ble opprettet i 1988. Men i de seinere år har vi også fått en klageinstans som Utlendingsnemnda (2001) og Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (2006).

1. januar 2006 ble integreringsarbeidet overført til et eget direktorat, **Integrerings- og mangfoldsdirektoratet** (IMDI). Direktoratet arbeider med å få innvandrere til å bli best mulig integrert i Norge ved å samarbeid med innvandrersorganisasjoner og -grupper, kommuner, statlige etater og privat sektor. Direktoratet arbeider særlig med saker som gjelder bosetting av flyktninger, introduksjonsprogram for innvandrere og støtte til opplæring i norsk og samfunnskunnskap. I praksis finansierer Direktoratet bl.a. slike tiltak gjennom statlige tilskudd. Direktoratet har seks regionale enheter som jobber direkte med tilskuddsordningene.

Det finnes få opplysninger om enkeltpersoner i IMDIs sentrale arkiver, men regionkontorene oppbevarer to serier med tilskudd – tilskudd til integrering og tilskudd til boliger. Der er sakene ordnet etter tilskuddstype, fylke og DUF-nummer.

Klager på Utlendingsdirektoratets avslag på søknad om asyl, familieinnvandring, oppholds- og arbeidstillatelser, opphold på humanitært grunnlag, bosettingstillatelse, visum, bortvisning, utvisning og statsborgerskap ble i mange år behandlet av Justisdepartementet. Det var imidlertid et ønske hos mange om at klagesakene skulle behandles av en uavhengig nemnd. Da utlendingsloven ble endret i 1999, ble det vedtatt at klagesaker og juridisk vurdering i forbindelse med håndheving av utlendingsloven og utlendingsforskriften skulle overføres fra Justisdepartementet til et domstolliknende forvaltningsorgan – **Utlendingsnemnda**. Utlendingsnemnda (UNE) startet sin virksomhet 1. januar 2001. Utlendingsnemnda er overordnet UDI som lovtolkende organ, og nemndas praksis er retningsgivende for UDIs praksis.

Når Utlendingsnemnda behandler en sak, får nemnda oversendt den aktuelle saksmappa fra UDI. Etter at saken er ferdig behandlet, returneres den til UDI med nemndas vedtak.

Også i Utlendingsnemnda finner vi ei saksmappe pr. person. Disse ordnes etter DUF-nummer. Her legges også en kopi av nemndas vedtak samt møtereferat dersom saken er blitt behandlet i nemndsmøte.

På sporet etter kvenskspråklige dokumenter i Statsarkivet i Tromsø

Norge har vært et flerspråklig samfunn i flere hundre år, også når det gjelder offentlig korrespondanse. I de kommunale arkivene fra Nordreisa i Troms og Porsanger i Finnmark er det gjort interessante funn av dokumenter både på kvensk og samisk.

AV KAISA MALINIEMI
LINDBACH, PROSJEKTLEDER,
LANDSLAGET FOR LOKAL-
OG PRIVATARKIV

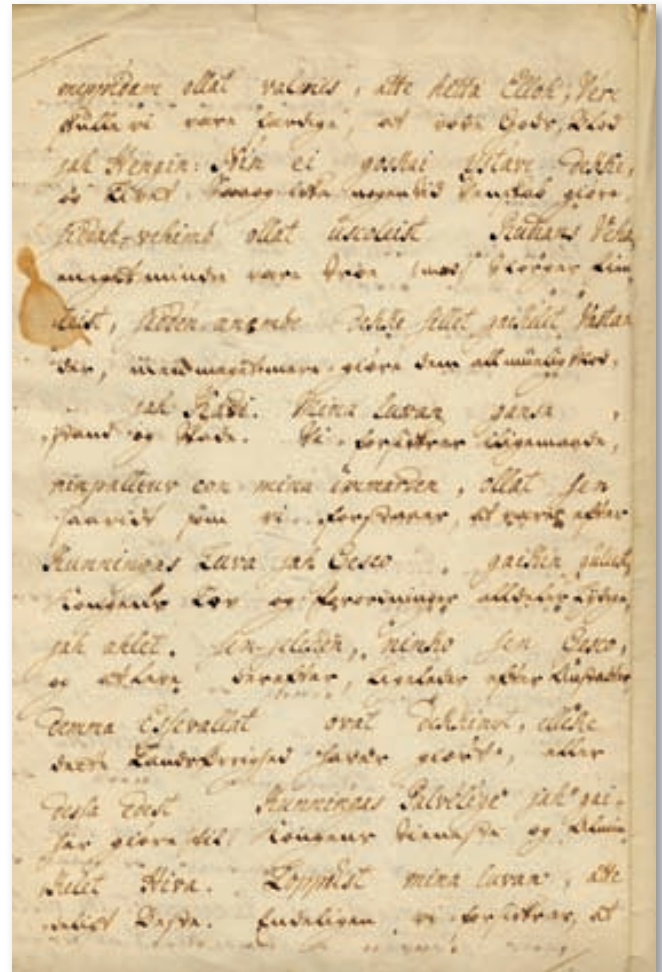
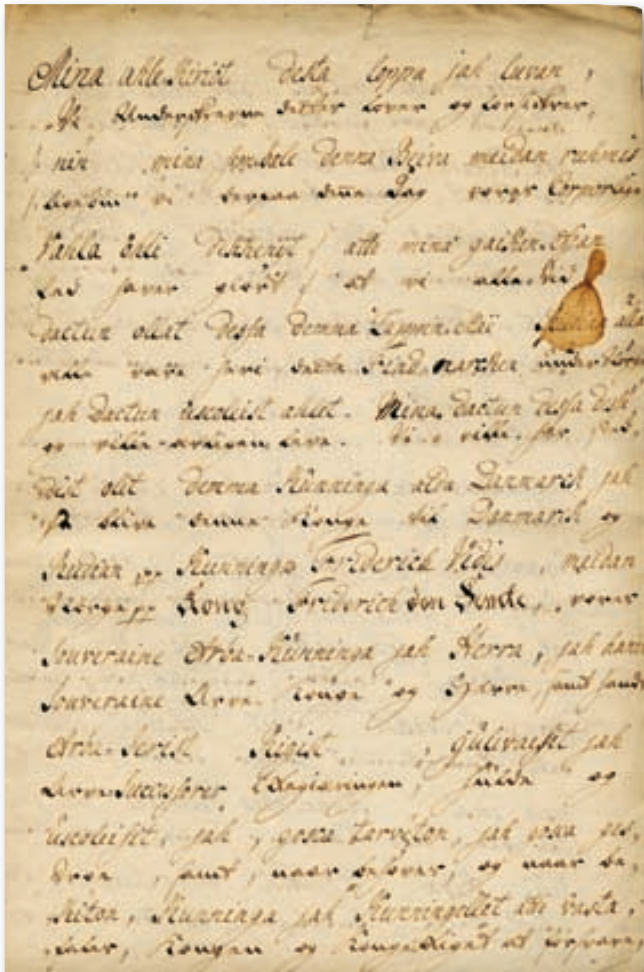
Landslaget for lokal- og privatarkiv satte høsten 2006 i gang prosjektet "Minoriteter i offentlige arkiver – en undersøkelse av minoritetskulturers plass i offentlige arkiver". I prosjektet vil man undersøke arkivmateriale knyttet til kvener og samer og deres møte med offentlige institusjoner i to kommuner i Norge, Nordreisa i Troms og Porsanger i Finnmark. Allerede kort tid etter at prosjektet ble satt i gang, gjorde vi flere funn av dokumenter både på kvensk og samisk.

De mest oppsiktsvekkende funnene har vi gjort i arkivene etter Kistrand kommune som oppbevares ved Statsarkivet i Tromsø. Kistrand skiftet navn til Porsanger i 1964. Vi har ved gjennomgang av formannskapets, fattigstyrets, skolestyrets og forlikskommisjonens arkiver funnet over 230 kvenskspråklige og over 120 samiskspråklige dokumenter fra perioden 1867–1911. Den største mengden er fra tiden omkring århundreskiftet. Det kan synes som et paradoks at det finnes min-

oritetsspråklig materiale nettopp fra disse årene, siden fornorskningen og språkpolitikken er framstilt som meget hard på denne tiden.

De fleste dokumentene finnes i fattigstyrets arkiv. At dokumentene på samisk og kvensk forekommer oftere hos fattigkommisjonen og i forbindelse med økonomiske forhold som skatt og lignende, er helt i tråd med at det er her den store mengde kommunikasjon mellom privatpersoner og kommunen foregår i denne perioden. Av brevskrivere finnes det tilsynelatende to typer; de som selv trenger hjelp og de som har hjulpet andre og ønsker erstatning for sine utlegg. For at systemet skal kunne fungere er man avhengig av at representanter for det offentlige behersker minoritetsspråkene. Slik har det åpenbart vært i Kistrand.

Det mest oppsiktsvekkende er at kvensk ble brukt som administrasjonsspråk både i kommunestyret, fattigstyret, forlikskommisjonen og i regnskapene.

Av de samiske dokumentene ser det ut til at samisk språk ikke ble brukt i administrasjon på samme måte som kvensk, men i flere tilfeller kunne folk få svar på samisk på sine henvendelser. Dette vil si at administrasjonen var trespråklig i Kistrand for 100 år siden.

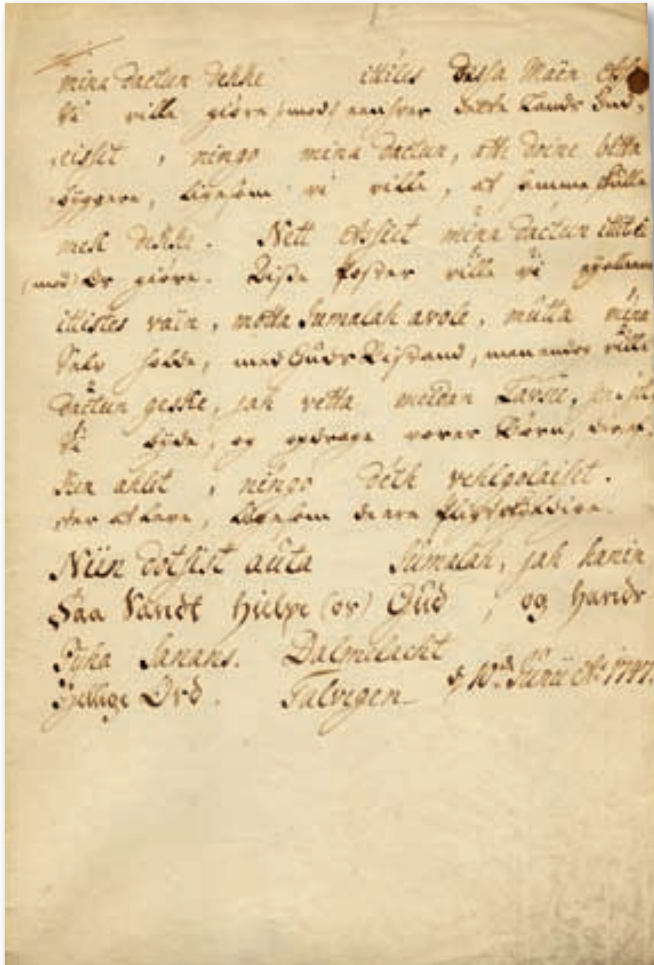
Våren 2007 ble arkivfunnene på kvensk og samisk nevnt i flere aviser i Nord-Norge. Dette resulterte i økt interesse og at flere dokumenter dukket opp. To av de mest spennende kvenskspråklige dokumentene finnes i Statsarkivet i Tromsø. Det første dokumentet er et "forsvunnet" troskapsløfte

på tre sider som kvenene måtte avgi til Kongen i 1747. Det andre er fra Kautokeino og har forbindelse med Kautokeino-opprøret i 1852. Termen "kvensk" brukes for å beskrive finske og kvenske dokumenter hvis de er skrevet i Norge og skiller seg fra det finske riksmålet. Kvensk ble anerkjent som eget språk i 2005.

Kvenenes troskapsløfte 10. juni 1747

Det første dokumentet ble funnet etter at en av de ansatte ved Statsarkivet i Tromsø hadde sett et interessant dokument i Finnmark amts arkiv. Da vi fant fram dokumentet, sto det til vår store

Troskapsbrevet fra Talvik, 1747. Original i Statsarkivet i Tromsø (Fylkesmannen i Finnmark, lnr. 1513).

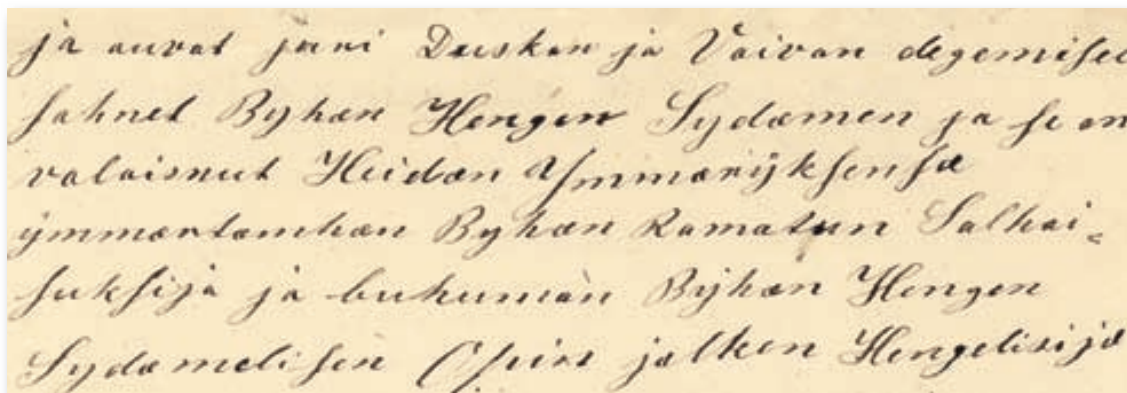
forbauselse følgende kommentar i mappen ”Se her! Skrevet på samisk og norsk – annen hver linje!”. Etter nærmere undersøkelse kunne vi konkludere med at dokumentet var skrevet på kvensk og dansk. Selv om personen som har ordnet arkivet har tatt feil av språket, må dette sees som et positivt forsøk på å registrere språk. Videre sto følgende beskrivelse i mappen: ”Gebrokkent brev – ukjent innhold”. Etter å ha studert dokumentet nærmere, fant vi ut at i dokumentet lovet kvenene troskap til Kongen den 10. juni 1747. Dette dokumentet er interessant både historisk og språkvitenskapelig.

Dokumentet er skrevet med latinske og gotiske bokstaver. Teksten på kvensk er skrevet med latinske bokstaver, mens den danske teksten er skrevet med gotisk skrift. I skriftlige dokumenter ble språk og skrift benyttet etter strenge regler: Danske og tyske ord i latinsk eller fransk tekst ble skrevet med gotisk skrift, mens latinske og franske ord i dansk eller tysk tekst ble skrevet med latinsk skrift. Dokumentet fra Talvik viser at den som skrev den kvenske teksten, holdt seg til dette. Misjonærer og prester brukte også latinske bokstaver til å nedtegne samiske ord og tekster.

Hvilket språk som er blitt brukt som utgangsspråk, er vanskelig å fastslå uten dypere språkvitenskapelig analyse. Men det har trolig vært det kvenske språket siden det ser ut som om man har oversatt ord for ord i den danske versjonen. I Norge var det på denne tiden en del embetsmenn som behersket det kvenske språket. I *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*, bind III, står det en ordliste med norske, kvenske – beskrevet som karelsk eller storfinlandsk, men også øst-finlandsk – og samiske ord skrevet av den ”Norske Missions Skolemester” i Varanger. Han er en mulig kandidat til å ha skrevet edsformularet.

Dette dokumentet er et av de eldste dokumentene på kvensk. Verken kvensk eller finsk var standardiserte skriftspråk på denne tiden. I Norge kalte man det finske språket for kvensk helt til 1936. Språket i dette dokumentet skiller seg imidlertid fra det finske skriftspråket som ble skapt av Mikael Agricola på 1500-tallet. Han skapte sitt skriftspråk på en modell basert på latinsk, svensk og tysk språk. Dette har så dannet grunnlaget for det moderne finske skriftspråket, noe som er grunnen til at en leser i dag lett klarer å forstå Agricolas språk. Man må imidlertid ta i betraktning at det finske skriftspråket fra 1500 til 1800 var basert på vestfinske dialekter fra Åbo-området, mens folket i andre deler av Finland snakket sine egne dialek-

ter. På denne tiden fantes det ikke et felles finsk skriftspråk. Det moderne finske skriftspråket er et ”kompromiss-språk” som ble utviklet på 1800-tallet etter at det ble hentet elementer også fra østlige dialekter. Det ser ut til at språket i dokumentet fra Talvik er basert på en dialekt som ikke har blitt skrevet tidligere, da språket skiller seg merkbart fra Agricolas språk og andre finske tekster fra denne tiden. En vanlig finskspråklig leser i dag vil ha vanskeligheter med å forstå troskapsløftet.

Språkets viktigste funksjon er at folk forstår hverandre. For kvenene i Talvik var det viktig å forstå eden de måtte avlegge. Edsformularet ble antagelig lest opp muntlig for kvenene. Grunnen til at språket i edsformularet skiller seg fra Agricolas skriftspråk, er antakelig at dette var fjernt fra det muntlige språket som kvenene snakket i Talvik. Dessuten lå de kvenske dialektene som andre nordfinske dialekter, nærmest de østfinske. Det ble ikke utgitt materiale med østfinske elementer før på 1700-tallet i Finland. Dersom språket i edsformularet var et forsøk på å skrive det muntlige språket kvenene brukte i Norge på denne tiden, vil dokumentet være blant det eldste skriftlige materialet på en østfinsk dialekt.

Dokumentet fra Talvik har også betydning for kvenenes historie. Det kan nemlig knyttes til en historisk hendelse på 1740-tallet. Spesielt for eds-

formularet er at det omfatter en gruppe mennesker. På denne tiden var det vanlig at innvandrere fra andre land måtte avgi troskapsløfte til Kongen. I dokumentet står likevel ikke et ord om at kvenene var innvandret til Norge. Det kan være at noen av dem allerede hadde vært i landet i generasjoner.

Daværende amtmann Rasmus Kieldson var kommet i konflikt med kvenene og hevdet at kvenene var både trassige og ulydige. Han mente at de burde avgi et troskapsløfte til Kongen, fordi de var fast bosatt og nyttet land og fiske sammen med områdets øvrige befolkning. Imidlertid var kvenene uenige med amtmannen. De synes at det var urettferdig at bare de skulle avgi troskapsløfte, da samer og nordmenn ikke trengte å avlegge en slik ed. Men etter hvert fikk amtmannen imidlertid kvenene til å avlegge eden.

Dette edsformularet kan være det eldste dokumentet på kvensk i Norge. Man har visst at slike dokumenter har eksistert, men fordi arkivet tradisjonelt har blitt håndtert på hovedkulturens premisser, har minoritetsspråklige dokumenter bokstavelig talt forsvunnet i mengden. Det er også mulig at det finnes kopier av dokumentet andre steder, som for eksempel i Riksarkivet eller i København. Et tilsvarende dokument med en litt annen ordlyd er sitert av Ivar Bjørklund i *Fjordfolket i Kvæningen* (1985).

Brev fra Anders J. Hætta og Rasmus R. Spein, 1852.
Original i Statsarkivet i Tromsø
(Sorenskrivern i Alta, Saksdok.
Off. saker 1840-1889, lnr. 403)
– utsnitt.

Brev fra Kautokeino 1852

Et annet dokument på kvensk ble funnet blant rettsdokumenter i forbindelse med den religiøse striden mellom soknepresten i Skjervøy og læstadianerne fra Kautokeino. På denne tiden hadde flere flyttsamer fra Kautokeino beite i Skjervøy kommune og var på denne måten med i den lokale offentligheten. Dokumentet er et brev skrevet av Aslak Jakobsen Hætta og Rasmus Rasmussen Spein i 1852. Aslak Hætta var en av de religiøse lederne under Kautokeino-opprøret senere det samme året og ble henrettet for sin deltakelse i opprøret. I brevet forklarer Hætta og Spein sin religiøse tro.

Dokumentet er skrevet på kvensk, ikke på samisk som man kunne ha ventet i utgangspunktet. Forfatteren Nellejet Zorgdrager stiller i sin bok *De rettferdiges strid* (1997) spørsmål om hvordan og fra hvem Aslak Hætta og Rasmus Spein hadde lært å skrive. I ifølge henne fikk man ikke skoleundervisning i Kautokeino i de første tiårene av 1800-tallet.

Dokumenter fra Kistrand kommune forteller imidlertid at en rekke kirkelige handlinger som egentlig skulle ha foregått i Kautokeino og Karasjok, ble gjennomført på finske side av grensa, blant annet konfirmasjonsundervisningen. Den finske sognepresten skrev vitnemål der konfirmantens kunnskaper i lesning og kristendom er beskrevet. Jeg antar at både Aslak Hætta og Rasmus Spein ble confirmert i Finland. Blant mange læstadianere ble det finske eller kvenske språket oppfattet som det hellige språket. For å oppnå posisjon innen bevegelsen måtte man både kunne lese og tolke religiøse tekster på finsk. Brevet fra 1852 viser at de som skrev det behersket kvensk flytende. Dokumentet ble også oversatt til norsk.

Alle disse funnene viser at arkivet kan fungere også som minoritetenes minne, selv om de er blitt marginalisert og usynliggjort i lange perioder. Hvor mange lignende dokumenter finnes det i arkivene i Norge? De minoritetspråklige funnene viser et stort behov for å registrere dokumentenes språk i katalogene samtidig som de viser at vi trenger nærmere undersøkelser og forskning. Forskning om arkiver gjør oss bedre i stand til å sikre kvaliteten i arkivene som skapes i dag, og at de som allerede befinner seg i depoter, i større grad kan bli gjort tilgjengelige.

Kilder:

Statsarkivet i Tromsø:

Amtmannen/Fylkesmann i Finnmark, lnr. 1513, 1747.

Kistrand kommunearkiv. Fattigstyret.

Sorenskriveren i Alta. Saksdokumenter offentlige saker 1840-1889, lnr. 403.

Litteratur:

Bjørklund, Ivar: *Fjordfolket i Kvænangen. Fra samisk samfunn til norsk utkant 1550-1980*. Universitetsforlaget 1985.

Lehikoinen, Laila & Kiuru, Silva: *Kirjasuomen kehitys*. Helsinki 1989.

Major Peter Schnitlers Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742-1745. Bind III. Utgitt av Lars Ivar Hansen og Tom Schmidt. Oslo 1985.

Romsdal, Ole & Moksnes, Nils: "Amtmann Rasmus Kielsøn og kvenen Knut Olsson" i *Maal og minne*. Oslo 1955.

Zorgdrager, Nellejet: *De rettferdiges strid. Kautokeino 1852*. Nesbru 1997.

Kaisa Maliniemi Lindbach er leder av Landslaget for lokal- og privatarkivers prosjekt *Minoriteter i offentlige arkiver* – en undersøkelse av minoritetskulturers plass i offentlige arkiver. Prosjektet ble satt i gang i 2006 og vil vare til 2009. Hun er dr. art. i litteraturvitenskap med avhandlingen "Kvenlitteratur i nord. Med spesielt blikk på Ildar Kristiansens romaner" (2001). Hun har arbeidet med diverse prosjekter knyttet til nordområdets kultur, kunst og litteratur.

Arkivenes hellige treenighet

I mer enn to hundre år har tre serier utgjort kjernen i de aller fleste arkiv: journalen, kopiboka og sakarkivet.

Journalen har tradisjonelt vært en bok hvor alle innkomne dokumenter ble registrert fortløpende. For å gi mulighet for søk ble det gjerne laget journalregistre ordnet tematisk eller alfabetisk etter avsender. Utgående skriv ble normalt ikke journalført, men avmerket som svar på det inngående, og på hvilken dato de kunne gjenfinnes i kopiboka. I dag registreres vanligvis post elektronisk, både inn- og utgående.

Kopiboka er avsenders gjenpart av utgående brev. Denne er normalt ført kronologisk, men det har også forekommet systemer hvor man har sortert brevene på mottakere.

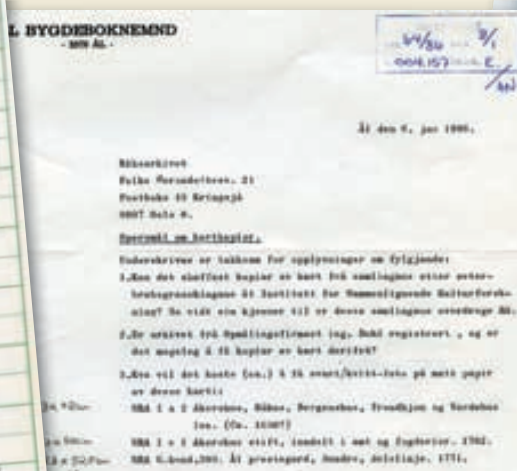
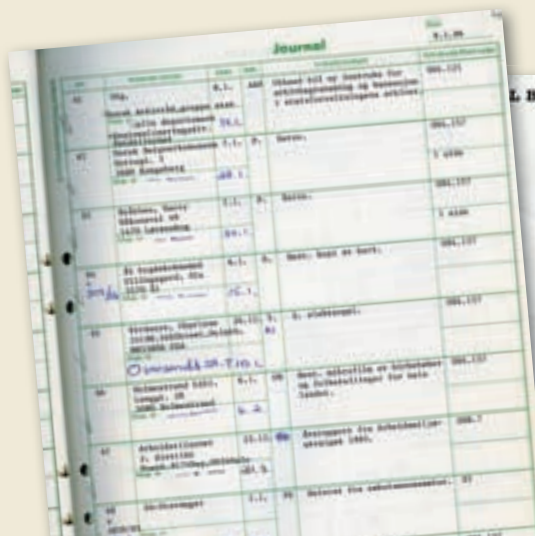
Sakarkivet er pakkene eller eskene hvor den journalførte posten er blitt lagt etter fullført saksbehandling. Det finnes mange forskjellige systemer for ordning av sakarkiv, og dette kommer vi tilbake til i et senere nummer. Det vanligste har fram til begynnelsen av 1900-tallet vært å ordne dokumentene etter journalnummer og i senere tid etter arkivnøkkel. For brukeren er arbeidsmetoden i prinsippet enkel når han skal finne fram til en sak. Han starter med journalen og finner saken registrert, forhåpentligvis med opp-

lysninger om hvor dokumentene ligger. Så går han til sakarkivet og finner de inngående skrivenne og muligens også notater og konsepter til eller gjenparter av utgående brev. I alle fall vil han finne utgående brev i kopiboka.

Gjenfinning kompliseres når det innen en virksomhet finnes flere parallelle journaler, for ulike saksområder, for offentlige/ikke offentlige saker og for ulike avdelinger. I slike tilfeller vil normalt kopibøker og sakarkiv være inndelt på samme måten.

I tillegg til journal, kopibok og sakarkiv inneholder de fleste arkiver en rekke andre serier. Det kan være regnskaper, personalarkiv, pasient- eller klientarkiv, hvor mappene ofte kalles ”journaler”. Når begrepet ”journal” brukes i en arkivkatalog, betyr det imidlertid et dokumentregister, så lenge ikke en ordsammensetning, for eksempel vaktjournal, tydelig sier noe annet.

I typiske administrative arkiv, som etter et departement eller rådmannskontoret i en kommune, vil journal, kopibok og det alminnelige sakarkivet utgjøre hovedtyngden av arkivet. I arkivene til ytre etater eller utførende virksomheter vil derimot forskjellige spesialserier ofte være dominerende.

Wergeland i byråsjef-uniform. Litografi fra Em. Bærentzen & co. Original i Nasjonalbiblioteket – utsnitt.

Wergeland 2008

Henrik Wergeland var vår første store nasjonaldikter, men også Norges første riksarkivar. I løpet av få år gjorde han en betydelig og fremtidsrettet innsats i embetet. Henrik Wergeland var en aktiv forkjemper for menneskeverd, frihet og toleranse. Han var en nyskapende dikter og en sentral premisleverandør til nasjonsbygging og demokratiutvikling på 1800-tallet.

Arkivverket feirer i år 200-årsjubileet for Henrik Wergelands fødsel. Vår Wergeland i 2008 er patrioten, bråkmakeren og menneskevennen. Gjennom en serie arrangementer og utstillinger i jubileumsåret skal

Henrik Wergelands ord og meninger bli levende, samt engasjere og inspirere oss. Folk i alle aldre skal bli kjent med Henrik Wergeland som et engasjert og følsomt menneske, som individualist og rabulist. Oppdatert oversikt over alt som skal skje, er å finne på www.arkivverket.no/arkivverket/wergeland og på www.wergeland2008.no.

Ting og tekst

I mai vil Statsarkivet i Tromsø presentere en utstilling laget av studenter ved Institutt for historie i Tromsø på emnet "Ting og tekst – arkiv- og museums-kunnskap i et historiefaglig perspektiv". Studentene skal bruke arkivmateriale ved Statsarkivet i Tromsø, og utstillingen vil bli en del av statsarkivets markering av mangfoldsåret.

Kunstutstilling i Arkivsenteret

Trøndelagsutstillingen har lånt Arkivsenteret i Trondheim sitt mottaksrom 3.– 24. februar for å henge opp en kunstutstilling. Det er 32. gang Trøndelagsutstillingen går av stabelen, med formålet å vise bredden av uttrykk innen billedkunst i trøndelagsfylkene.

Filmfestival med arkivutstilling

Nils Gaups film Kautokeino-opprøret hadde norgespremiere på Tromsø Internasjonale Filmfestival 16. januar. Statsarkivet i Tromsø og Samisk arkiv har sammen laget en nettutstilling med arkivmateriale om opprøret. Utstillingen ligger på www.arkivverket.no/kautokeino-opproret/. I statsarkivets vestibyle er arkivsaker som dokumenterer hendelsene både under og etter opprøret utstilt.

Under festivalen ble det holdt et populærvitenskapelig seminar i Tromsø, der innledere med kunnskap om begivenheter og samfunnsforhold før, under og etter opprøret bidro til en dypere forståelse av hva som var årsaken til det som skjedde i Kautokeino i november 1852, og hvordan dette påvirket samfunnet i Kautokeino etterpå. Seminaret var et samarbeid mellom Statsarkivet i Tromsø, Samisk arkiv og Tromsø Internasjonale Filmfestival.

[Krøniken]

Hva slags bestemmelser kom fra offentlige myndigheter for to hundre år siden, hundre år senere, eller bare femti år tilbake i tid? Vi fortsetter våre dykk i *Wessel-Bergs Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge og Norsk Lovtidend*. Bakom de trykte bestemmelsene vil det alltid finnes arkivmateriale, oftest i Riksarkivet, men noen ganger også i ett eller flere statsarkiv.

1808

2. februar. Regjerings Commissionens Skrivelse angaaende. Huusmænd, som ere Soldater. Regjerings Commissionen har bragt i Erfaring, at der gives Gaardmænd eller Huusbønder, som udsige sine Huusmænd fra de dem til Brug overdragne Pladser, blot fordi de, som tjenstgjørende Soldater, ikke kunne præstere det Dagarbeide, som de ved indgangne Contracter have forpligtet sig til.

Saa længe en Gaardmand ingen anden grundet klage har imod sin Huusmand, end den, at han som Soldat, og imedens han under nærværende Krig bidrager til at skaffe enhver Indvaaner tryk Besiddelse af sine Eiendomme, hindres fra at opfylde alle de Pligter, han som Huusmand i Fredens Tid har indgaaet, synes det ubilligt, at han skulde kunne udsiges fra Brugen af den Plads, ham engang er overdragen. Hvorfor Regjerings Commissionen maa anmode om at ville tilkjendegive Vedkommende,

at forinden Kgl. Resol. erholdes, til nærmere Bestemmelse af Gaardmændenes og Huusmændenes gjensidige Pligter og Rettigheder i denne Henseende, kan det ikke tillades, at en Huusmand paa saadan Grund udsiges fra den ham overdragne Plads's Brug.

1908

25. januar. Kongelig resolution, hvorved den ret til at avholde middelskoleeksamen ved Nissens pikeskole, som ved høieste resolution av 7 december 1903 blev meddelt skolens daværende bestyrelse i henhold til lov om høiere almenskoler av 27 juli 1896 § 72 fremdeles indtil videre forblir gjældende for cand.mag. Fredrik Ordning som skolens enebestyrer paa sædvanlige betingelser.

Kongelig resolution, hvorved bl.a. bestemmes, at det paalægges sognepresten i Dverberg prestegjeld under Vesteraalen provsti i Tromsø stift at fremmøte 1 gang aarlig paa den paa gaarden Bleik i Andenes sogn av nævnte prestegjeld anlagte hjelpekirkegaard til saadan tid, som han selv bestemmer, efter forutgaaende behørig bekjendtgjørelse for at foreta jordfæstelse av der nedsatte lik.

1. februar. Plakat om regler for dyrs benyttelse som befordringsmiddel.

§ 1. Naar dyr benyttes til befordring av mennesker eller gods,

skal det iagttages, at dyret ikke overanstreges enten ved en saa tung belastning, at den staar i misforhold til dyrets træk- eller bæreevne, føret, veiens stigningsforhold eller veilegemets beskaffenhet, eller ved at der kjøres hurtigere, end de nævnte omstændigheter tillader.

§ 2. Det er forbudt at slaa saadanne dyr med svøpe eller pisk paa de mindre kjøtfulde dele, saasom hode, buk eller ben samt overhovedet at slaa dem med svøpeskaft eller med nogen haard, spids eller skarp gjenstand. Enhver raa eller voldsom behandling av saadanne dyr er ogsaa forbudt.

§ 3. Naar saadanne dyr anvendes i bakket terræng, skal der ved stansning i bakken og ved anbringelse av sten under hjulene eller ved bremseapparat sørges for, at de faar anledning til passende hvil.

§ 4. Sæletøiet skal være i forsvarlig stand og paasælingen utført saaledes, at dyret ikke utsættes for gnagsaar eller smerte. Naar hester staar ute og hviler i kulde, sne eller regn, skal de beskyttes med et dækken av saadan størrelse, at ryggen dækkes godt. Hvor dertil er adgang, bør de bringes under tak.

25. februar. Kongelig resolution, hvorved der i Zanzibar opprettes et ulønnet norsk konsulat med distrikt omfattende sultanatet Zanzibar samt de britiske

[Krøniken]

protektorater "East Africa" og "Ouganda", samt, at konsulen bemyndiges til at opta edelige sjøforklaringer.

28. mars. Kongelig kundgjørelse angaaende avgift til statskassen av jord, som i budgetterminen fra 1. april 1908 til 30. juni 1909 anvendes til dyrkning av tobak.

Vi Haakon, Norges Konge, gjør vit-terlig: Da Stortinget den 26. mars 1908 har fattet følgende beslutning: Av jord, som i budgetterminen 1. april 1908 til 30. juni 1909 anvendes til dyrkning av tobak, erlægges en avgift til statskassen av 12 øre pr. kvadratmeter, dog saaledes, at der av det av en dyrker paa en eiendom beplantede areal svares en avgift av mindst kr. 20, 00. Avgiften paahviler den, der for egen regning dyrker, ellers ved andre lar dyrke tobak. Saa befales herved denne beslutning bragt i utøvelse.

1958

17. januar. Kongelig resolusjon. I medhold av lov av 5. april 1927 om innførsel og omsetning av brennevin, vin, fruktvin, mjød og øl, fastsettes forskrifter om kontroll med bestilling av øl på vegne av forbruker, i samsvar med et framlagt utkast. Forskriftene lyder:

§ 1. Handlende som ikke har rett til salg av øl, kan formidle innkjøp av øl for forbruker, men må ikke

ta noen fortjeneste av slik virksomhet og ikke holde lager av øl som ikke er bestilt.

§ 2. Vare som er bestilt, kan den handlende oppbevare for bestilleren, når varen er merket med dennes navn.

§ 3. Bestillinger som en handlende formidler etter disse regler, plikter han å føre inn i en særskilt bok, hvor det skal oppgis bestillingsdag, navn og adresse på bestilleren, hvor meget øl av hver sort som er bestilt, utleveringsdagen og det beløp som er betalt.

§ 4. Bestillingsboka skal oppbevares i 10 år og være tilgjengelig for kontroll av politi og edruelighetsnemnd.

29. januar. Skriv fra Handelsdepartementet. I medhold av §§ 90 til 109 i lov om handelsnæring av 8. mars 1935 stadfester Handelsdepartementet herved som gjeldende inntil videre den vedtekt for salg fra torg og andre offentlige steder, fra portrom og annen privat grunn m.v. og fra automat som er vedtatt av Drammen bystyre 12. september 1957. Vedtekten lyder slik:

A. Torghandel. § 1. Etter at politiets og helserådets erklæring er innhentet, bestemmer formannskapet hvilke offentlige plasser kan benyttes til torghandel og hva slags handel der må drives. Torghandel må ikke uten særskilt

tillatelse fra politiet finne sted før kl. 8 eller etter kl 15.

Påske-, pinse-, jul- og nyttårsaften må salg ikke finne sted etter kl. 14. Juletrehandelen må dog opphøre kl 12 julaften.

Ingen må ta plass på torget med sine varer tidligere enn en time før den tid som er fastsatt for torghandelen. Innen en halv time etter torgtidens utløp skal alle varer så vel som kjøretøyer, bord, kurver o.l. være fjernet fra torget.

[Kalender]

Wergeland – menneskevennen

13.03.: Åpent kveldsmøte i Wergelandsalen, Riksarkivbygningen, med representanter fra jødedom, islam og kristendom. Med Wergelands engasjement mot ”jødeparagrafen” i grunnloven som bakteppe spør vi om hvor religionsfriheten står i Norge i dag. Programleder: Tore Lindholm. Deltakere: Joav Melchior, Nora Eggen og Henrik Syse. Gratis adgang.

Slektshistoriedag i Riksarkivbygningen

29.03.: Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo åpner dørene for den årvise Slektshistoriedagen – en dag spekket med godbiter for slektsinteresserte. Det blir foredrag om folketellinger, Digitalarkivet og andre viktige kilder og hjelpemidler. Du kan lære hvordan du får størst mulig utbytte av kirkebøkene på Digitalarkivet, og du kan få individuell veiledning i slektsgransking. Lesesalen vil

Fra Slektshistoriedagen 2006.
Foto: Tine Berg Floater, Riksarkivet.

denne dagen være forbeholdt deltagerne på arrangementet. Det er plass til hundre deltagere. Se www.arkivverket.no for informasjon om påmelding.

Wergeland – bråkmakeren

12.04.: Åpent arrangement i Wergelandsalen, Riksarkivbygningen, med fokus på den samfunnsbevisste og uredde Wergeland. Programleder: Kari Slaatsveen. Foredrag ved Øystein Rian. Gatas Parlament opptre ”Nesten som Wergeland ville ha gjort det.” Gratis adgang.

Wergeland – patrioten

14.05.: Åpent arrangement i Wergelandsalen, Riksarkivbygningen. John Herstads bok om Wergeland som riksarkivar presenteres. Programleder: Morten Røhr. Grav litteratur- og teatergruppe deltar med dikt og sanger av Wergeland. Gratis adgang.

Wergelandutstilling i Kristiansand

I vestibyen i Statsarkivet i Kristiansand er det en liten utstilling om familien Wergeland. Den viser arkivkilder skrevet av og om Henriks forfedre, portretter av forfedrene og gamle tegninger av Kristiansand knyttet til forfedrenes eiendommer. Utstillingen står ut året.

Utstillinger i Skattkammeret

Henrik Wergeland. Litografi av G.I. Fehr etter tegning av A. Møller. Original i Nasjonalbiblioteket – utsnitt.

Vår Wergeland – patriot, bråkmaker og menneskevenn

Henrik Wergeland har ikke satt mange spor etter seg som dikter i kildematerialet i Riksarkivet. Men desto mer er det å finne om ham som historiker og riksarkivar, om hans kamp for jøders adgang til riket og om hans sosiale engasjement. Med sin provoserende oppførsel og uforsiktlige uttalelser hadde han dessuten en egen evne til å havne i retten. Det blir det også arkivstoff av.

Utstillingen er åpen for alle i lesesalens åpningstid. Det er omvisning hver onsdag kl. 14.00 og for grupper etter avtale. Gratis adgang. Utstillingen blir stående ut året.

Velkommen!

Riksarkivet

Folke Bernadottes vei 21, Kringsjå, Oslo
Postadresse: PB 4013 Ullevål stadion, 0806 Oslo
Telefon: 22 02 26 00 / Faks: 22 23 74 89
riksarkivet@arkivverket.no

Statsarkivet i Oslo

Folke Bernadottes vei 21, Kringsjå, Oslo
Postadresse: PB 4015 Ullevål stadion, 0806 Oslo
Tel: 22 02 26 00 / Faks: 22 23 74 89
statsarkivet.oslo@arkivverket.no

Statsarkivet i Hamar

Lille Strandgate 3, Hamar
Postadresse: PB 533, 2304 Hamar
Tel: 62 55 54 40 / Faks: 62 52 94 48
statsarkivet.hamar@arkivverket.no

Statsarkivet i Kongsberg

Frogs vei 44, 3611 Kongsberg
Tel: 32 86 99 00 / Faks: 32 86 99 10
e-post: statsarkivet.kongsberg@arkivverket.no

Statsarkivet i Kristiansand

Märthas vei 1, Kristiansand
Postadresse: Serviceboks 402, 4604 Kristiansand
Tel: 38 14 55 00 / Faks: 38 14 55 01
statsarkivet.kristiansand@arkivverket.no

Statsarkivet i Stavanger

Bergelandsgt. 30, 4012 Stavanger
Tel: 51 50 12 60 / Faks: 51 50 12 90
statsarkivet.stavanger@arkivverket.no

Statsarkivet i Bergen

Årstadveien 22, 5009 Bergen
Tel: 55 96 58 00 / Faks: 55 96 58 01
statsarkivet.bergen@arkivverket.no

Statsarkivet i Trondheim

Maskinistgata 1, 7042 Trondheim
Tel: 73 88 45 00 / Faks: 73 88 45 40
statsarkivet.trondheim@arkivverket.no

Statsarkivet i Tromsø

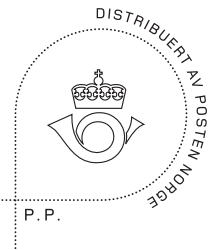
Huginbakken 18, Breivika, Tromsø
Postadresse: 9293 Tromsø
Tel: 77 64 72 00, Faks: 77 64 72 01
statsarkivet.tromso@arkivverket.no

Samisk arkiv / Sámi arkiiva

Ájastealli 3, Kautokeino
Postadresse: 9520 Kautokeino
Tel: 78 48 50 11, Faks: 78 48 50 42
os@arkivverket.no

B

NORGE

Tema i neste nummer:
Henrik Wergeland

Returadresse:

Riksarkivet
Postboks 4013
Ullevål stadion
0806 Oslo

Henrik Wergeland, fotografi etter tapt daguerreotypi fra 1842.
Original hos Riksantikvaren – utsnitt.